

MAS GUSÓ-PUIG MORAGUES (BELLCAIRE D'EMPORDÀ). MATERIALS INDÍGENES DEL PERÍODE DE TRANSICIÓ BRONZE-FERRO, IMPORTACIONS GREGUES I LES SEVES IMITACIONS OCCIDENTALS

Mas-Gusó, bronze-ferro, ibèric, colonitzacions, romà.

J. Casas i Genover *

Mas Gusó es un yacimiento complejo y con una larga ocupación que presenta paralelos evidentes con las fases más antiguas de Sant Martí d'Empúries, situado a poco más de 5 km. En esta ocasión se expone el material más antiguo, que pertenece al período de transición de la edad del bronce a la del hierro, y a las importaciones de la Grecia del este y las cerámicas coloniales fabricadas en el Mediterráneo occidental, o en nuestro territorio, imitando formas y producciones griegas.

Mas Gusó, Bronce-Hierro, ibérico, colonizaciones, romano.

Mas Gusó is a complex archaeological site with a long history of occupation that has obvious parallels with the oldest phases of Sant Martí d'Empúries, located just over 5 km away. On this occasion we show the oldest material, belonging to the period of transition between the Bronze Age and the Iron Age, and the imports from Greece in the east and colonial pottery manufactured either in the western Mediterranean, or in our own area, imitating Greek forms and methods of production.

Mas Gusó, Bronze-Iron Age, Iberian, colonisations, Roman.

Mas Gusó est un gisement complexe ayant eu une longue occupation qui présente des similitudes évidentes avec les phases les plus anciennes de Sant Martí d'Empúries, situé à un peu plus de 5 km. Cette fois, on expose le matériel le plus ancien appartenant à la période de transition de l'âge du bronze à l'âge du fer et aux importations de la Grèce de l'est et les céramiques coloniales fabriquées en Méditerranée occidentale ou sur notre territoire, imitant des formes et des productions grecques.

Mas Gusó, Bronze-Fer, ibérique, colonisations, romain.

165

INTRODUCCIÓ

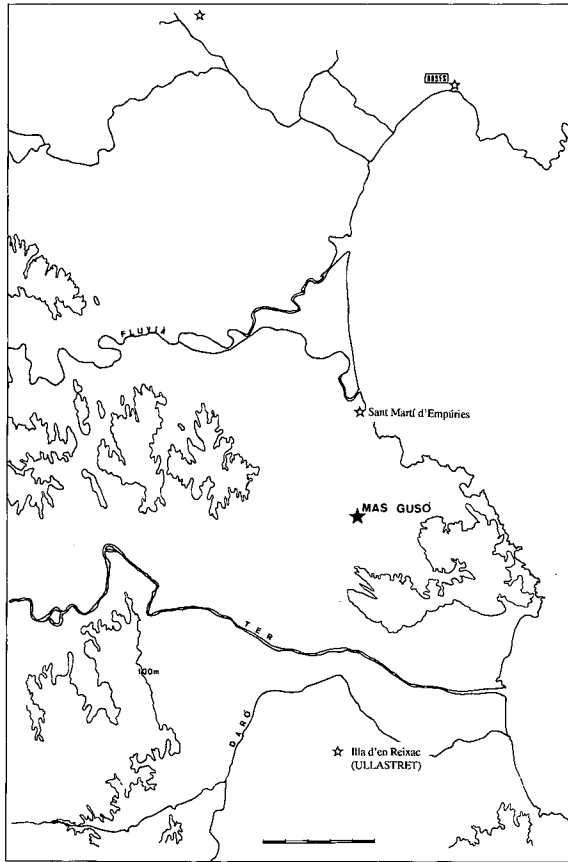
Durant quatre campanyes, el 1987, 1995, 1996 i 1999, es van dur a terme diversos treballs d'excavació en el jaciment del Puig Moragues, al costat del Mas Gusó (Fig. 1), inicialment identificat com una vil·la romana amb uns precedents tardo-republicans i ibèrics. Ja des de la primera campanya de sondejos i delimitació de la vil·la es va posar en evidència una ocupació més antiga del que l'exploració superficial de la finca deixava entreveure. Els bocins de ceràmica ibèrica, absolutament intrascendents i idèntics als que es poden recollir en tants altres indrets que van estar ocupats durant els

segles III i II aC, van començar a aparèixer associats amb importacions més antigues, àmfora púnica-ebusitana i cartaginesa, massaliota, ceràmica àtica de figures roges i, ocasionalment, de figures negres, ceràmiques jònies i les seves imitacions occidentals i tot un conjunt de materials indígenes, fets a mà i amb decoració impresa o fets a torn i pintats, que posaven en evidència una ocupació molt més antiga del que havíem intuït a l'inici.¹

L'actuació principal en el jaciment es va dur a terme en les campanyes de 1995-96, quan es va posar al descobert una important superfície de la vil·la romana, excavant-se quasi sempre fins arribar a la roca natural, i

* Col·laborador del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona

1.- Considerem del tot just i necessari fer públic el nostre sincer agraïment a la Sra. Aurora Martín i Ortega, directora del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, i a la Sra. Marta Santos Retolaza, del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, per les seves indicacions i consells sobre alguns materials i produccions ceràmiques que coneixíem malament.

166

Figura 1. Situació de Mas Gusó en relació amb Empúries i els oppida de l'Illa d'en Reixac i Puig de Sant Andreu, a Ullastret.

durant la primavera del 1999, en què es va poder identificar un hàbitat ibèric.² Per aquest motiu, el volum de material arqueològic anterior al s. II aC va augmentar de manera considerable, tot i que es trobava barrejat de manera sorprenent. La peculiar forma del turó i les circumstàncies en què es va construir la vil.la romana tardo-republicana i les seves successives ampliacions i reformes fins el moment d'abandonar-se, cap al s. III de la nostra era, en foren la causa, i expliquen perquè en quasi tots els estrats pre-romans apareixen formant part d'un sol conjunt ceràmiques de la fi del s. VII aC (i potser encara més velles), associades amb materials dels segles VI, V, IV, III i II aC. Intentarem explicar aquesta peculiar formació de manera breu.

Imaginem-nos un petit turó de roca calcària, de reduïdes dimensions, que aflora enmig d'una plana que bona

part de l'any es converteix quasi en una maresma a causa dels desbordaments de les antigues branques del Ter, en una cota situada actualment entre els 7 i 9 m sobre el nivell del mar, formada per les aportacions del riu durant els darrers mil.lennis. I que en aquest puig -que havia estat ocupat, com sabem ara, des del Neolític final-, a la fi del s. II aC s'hi construeix una primera vil.la a la manera romana.

Per aprofitar l'espai, el primer que cal fer és anivellar el turó, però com que és difícil retallar la roca calcària per aplanar-la i, per altra banda, això suposaria una disminució de la superfície i un rebaix de la cota final que l'acostaria massa als nivells humits de l'entorn, els colons romans opten per una solució més hàbil i tècnicament més complexa. D'alguna manera, l'envolten d'un sòlid mur que sostindrà una plataforma damunt la qual es bastirà la vil.la, i anivellen l'espai interior desplaçant la terra dels nivells superiors cap als pendents on més falta feia. D'aquesta manera, es capgira, barreja i s'inverteix l'estratigrafia de l'ocupació o ocupacions anteriors. Quasi tots els estrats situats sota els paviments i en contacte amb les estructures d'època romana han quedat alterats, excepte els que es trobaven omplint fosses en llocs concrets, que no feien nosa als constructors o que passaren desapercebuts. Són casos excepcionals. Només els àmbits i estructures situades fora el recinte d'època romana es van conservar relativament bé.

A més, a mitjan anys setanta (fa vint-i-cinc anys), es va considerar convenient rebaixar el turó treient la terra sobreposada, amb la finalitat de millorar la finca. Per sort, els sòlids murs d'època romana feren prou nosa a les màquines i el rebaix es va acabar quan es va trobar la part superior de les parets.

Aquesta circumstància condiona tant l'excavació com la manera d'estudiar i donar a conèixer el seus resultats. A l'hora de planificar l'estudi d'un jaciment i d'exposar els resultats d'un seguit de campanyes d'excavació, sempre s'ofereixen a l'arqueòleg diferents opcions, diversos camins a seguir per fer públiques aquestes conclusions. I tots ells poden ser prou vàlids.

Quan el volum de material trobat és elevat i les estructures i nivells arqueològics es multipliquen, també augmenta el nivell de dificultat i de dubtes a l'hora de triar un o altre camí per fer més comprensible l'exposició. El cas del jaciment de Mas Gusó, del qual acabem de comentar la complexitat i la peculiaritat de la seva formació, n'és un bon exemple.

2.- Tant per als treballs de camp com de laboratori vàrem disposar de l'ajuda desinteressada de diversos col.laboradors, alguns dels quals van començar a treballar a Mas Gusó en la seva època d'estudiants i són, ara, arqueòlegs formats. El nostre agraïment, doncs, a Marc Casas, Sandra Casas, Ferran Codina, Àngels Costoja, Maria Frias, Joan Margall, Daniel Punseti, Caro Reixach, Josep Mª Rodríguez, Ann Scott, Joaquim Soler, Victòria Soler i Jordi Turón.

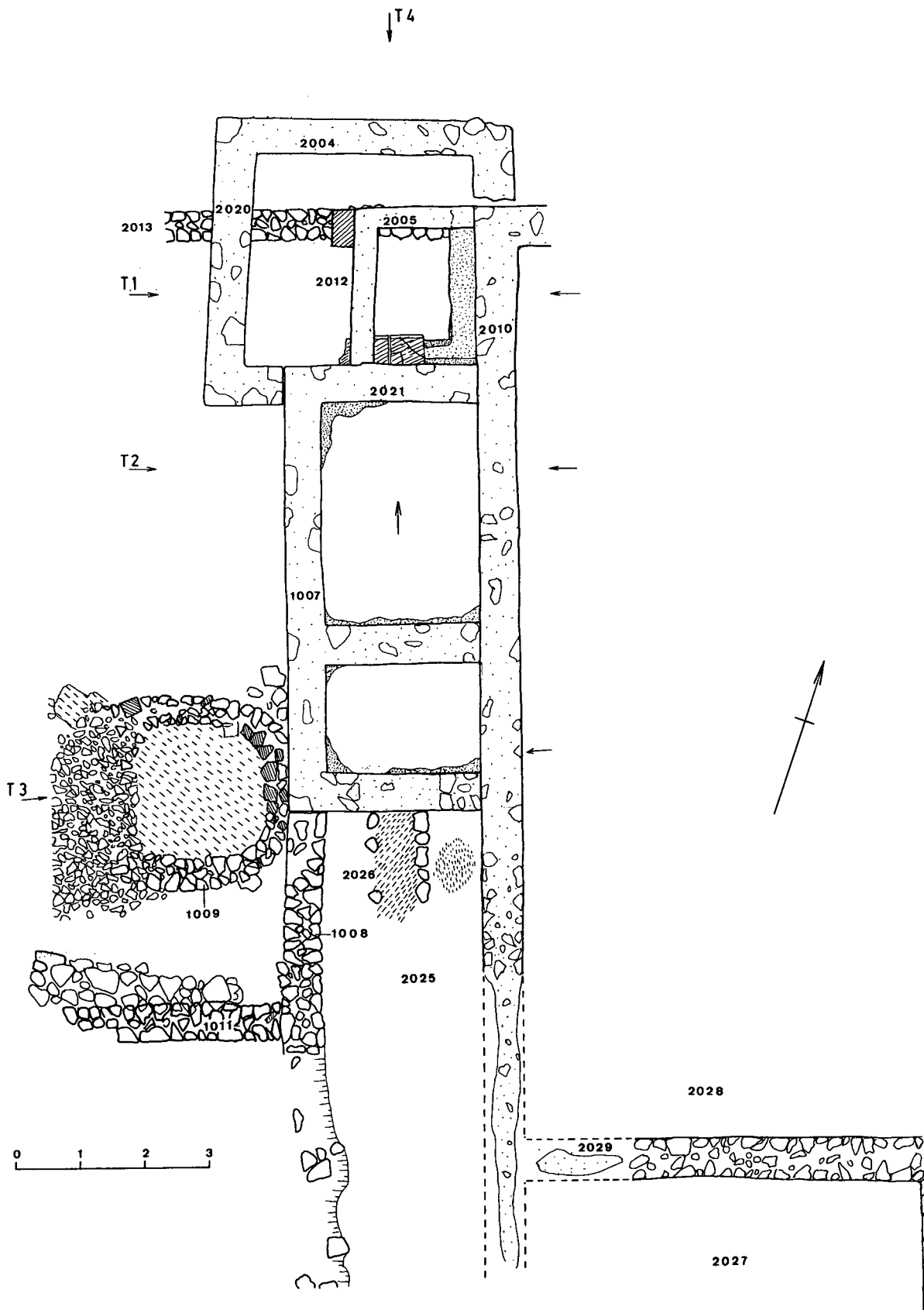

Figura 2. Planta general del sector de les termes d'època romana, assentades damunt estrats d'època ibèrica i colonial.

La nostra primera intenció era estudiar els estrats pre-romans: tots els nivells anteriors a la construcció de la vil·la tardo-republicana del s. II aC, amb especial èmfasi en els materials i produccions precoloniales i del període ibèric antic, pertanyents a una època que, *grasso modo*, abastaria els segles VII-V aC, sense oblidar les evidències d'una antiga ocupació del Neolític final que no sembla estar en connexió amb el període de transició bronze-ferro.

Però analitzar sencers cadascun dels estrats, tenint en compte la barreja de materials anteriors al s. II aC, comportava l'estudi de produccions molt diverses i, sovint, allunyades del període inicial. La barreja de ceràmiques a mà dels segles VII-VI aC amb importacions orientals i púniques o amb ceràmiques ibèriques quasi tan antigues, però també amb altres productes dels segles V, IV i III aC podia provocar una confusió que ens allunyaria del nostre objectiu inicial, que és el de donar a conèixer els materials que, per massa antics, solen ser escadussers en el territori i que, pel mateix motiu, poden tenir un interès major de cara a completar els coneixements (o com a mínim, el repertori de jaciments), que tenim d'una època especialment interessant a casa nostra, com és la de la transició de l'edat del Bronze a la del Ferro i els primers contactes amb el Mediterrani oriental.

Hem optat, doncs, per destriar aquells materials més antics de la gran barreja que s'observa en la major part dels estrats. Però no hem oblidat completament el seu context, malgrat les barreges, ja que és el conjunt sencer el que ens data la formació dels respectius estrats i posa en evidència la gran activitat i l'ocupació continuada de l'assentament indígena durant quasi cinc-cents anys. Per aquest motiu, abans d'analitzar amb detall els materials que constitueixen la part central de l'estudi, comentarem cadascun dels nivells arqueològics d'on provenen els fragments més antics, amb un breu resum de l'inventari de totes les produccions que s'hi trobaven associades. L'estudi detallat, complet i conjunt de cada nivell, que s'endevina llarg, és més apte de cara a l'exposició dels resultats de totes les campanyes d'excavació en un estudi monogràfic que algun dia, quan s'hagin acabat els treballs de camp en el jaciment, caldrà fer (Fig. 2).

NIVELLS ARQUEOLÒGICS AMB MATERIALS PRE-ROMANS

1004.- Estrat d'època romana republicana, en el sector de les termes a l'oest del jaciment, en el qual predominen els materials més corrents a la segona meitat del s. II aC. Però també hi trobem barrejats alguns esquerdis més antics i un bocí de ceràmica àtica.

2006.- Farciment situat entre els murs 2005 i 2020, al nord de les termes romanes del sector de ponent. Va

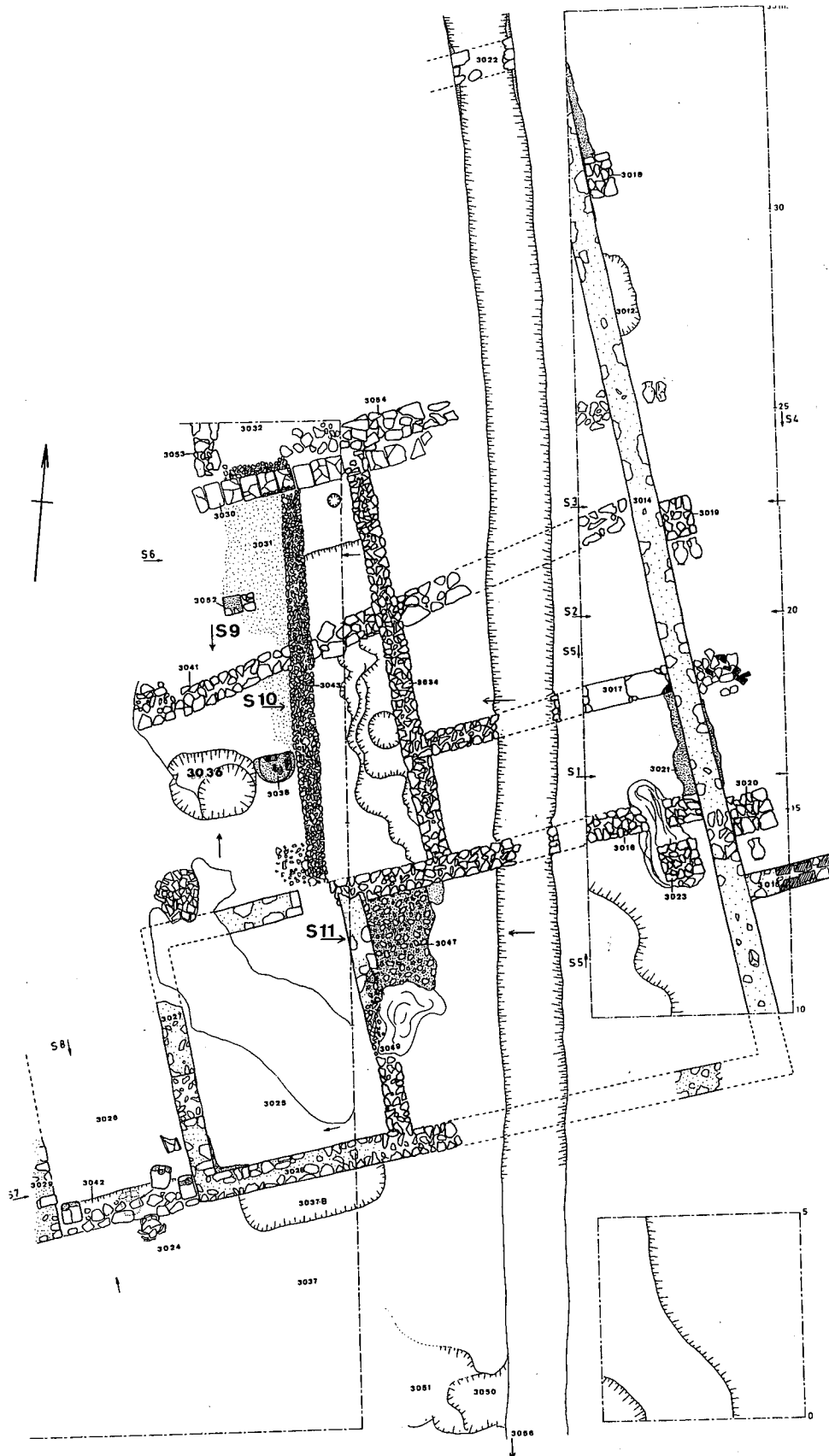
servir per anivellar l'ampliació i sostenir el paviment de morter. A sota hi ha una capa de fragments de *tegulae* que reposen directament sobre l'estrat ibèric 2024. Conté un ventall molt ampli de material arqueològic, bàsicament ceràmic. Des de les ceràmiques africanes més recents (darreries del s. II o inici del s. III), fins la ceràmica àtica de figures negres, ibèrica pintada, ceràmica feta a mà i tot el repertori de ceràmiques comunes i àmfores romanes republicanes i altimperials. L'hem de considerar un estrat d'època romana relacionat amb la construcció o remodelació de les termes, en el qual es van introduir materials residuals dels períodes anteriors, ja des del s. VI aC.

2017.- Estrat situat entre el forn circular i la paret exterior de les termes, a la banda oest. Tot ell està fet amb pedres, blocs de paviment d'*opus signinum* arrencat de les termes (alguns amb vora de mitja canya), i nombrosos tubs d'hipocaust. Al seu damunt només hi ha el superficial. Només identifiquem un fragment residual antic; concretament, una nansa de *kylix* o potser d'una copa tipus Càstulo pertanyent a la fi del s. VI o primera meitat del s. V aC.

Per la seva situació, sembla que els paviments foren destruïts en època romana, segurament quan es van ampliar les termes cap al nord, amb la construcció d'una cambra que va substituir l'anterior, més petita, i amb un canvi d'ús de l'edifici.

2019.- Estrat de l'interior de l'habitació central de les termes. El seu inici o part superior coincideix amb la rebava del paviment de la cambra, però no sembla l'estrat de fundació, ja que la paret el talla. Però tot el material arqueològic es data entre els segles VI i II aC, amb un predomini clar de les produccions locals i importacions més antigues, i no hi ha ni una sola intrusió de fragments més moderns. Apareixen 209 fragments de grisa emporitana, 15 de ceràmica oxidada emporitana, 14 d'engalba blanca i 33 de ceràmica campànica, que se situen, a l'engròs, dins el s. II aC. També hi trobem 440 fragments d'àmfora itàlica Dressel 1, 93 bocins d'àmfora ibèrica de boca plana, 133 d'àmfora púnica cartaginesa, 4 d'àmfora grecoitàlica, 477 de ceràmica ibèrica oxidada, 114 de ceràmica ibèrica pintada, 132 de ceràmica ibèrica reduïda feta a torn, 155 de ceràmica indígena a mà, alguns amb acanalats i incisions geomètriques, 2 de pseudo-jònia o grega d'occident, 3 de ceràmica àtica i 17 de ceràmica grisa monòcroma. El conjunt constitueix un lot de material que abasta, com a mínim, el període comprès entre el s. VII i el II aC (Fig. 3).

2022.- Estrat inferior dins l'habitació principal de les termes. Omple un fossat de la roca natural, del qual no hem trobat el final per l'aparició de la capa freàtica. Sembla el mateix que el 2024, que se situa fora l'edifici i fa la impressió que forma un sol conjunt amb el que es troba al damunt seu, el 2019, amb una inversió estratigràfica -o barreja de materials- notable. El material és

Figura 3. Planta general del sector oriental de Mas Gusó, amb indicació de la situació de les seccions estratigràfiques de la figura 4. Totes les estructures corresponen a la vil·la d'època romana en les fases tardorepublicana i altimperial, excepte el mur 3041 i la sitja 3036.

dels més antics, tot i que presenta una barreja de ceràmiques que es daten almenys des del s. VIII-VII fins al s. III aC, amb predomini dels fragments dels segles V-IV aC. Trobem un sol fragment de campaniana A (Lamb 27); 49 d'àmfora de boca plana, amb predomini de les produccions púniques; 1 bocí de ceràmica ibèrica reduïda feta a torn i 73 feta a mà; 59 d'ibèrica oxidada; 17 de grisa monòcroma; 3 de ceràmica jònica; 35 de ceràmica ibèrica pintada i un darrer peu d'àmfora difícil d'identificar, però que presenta les característiques de les produccions gregues.

2024.- Estrat més antic per sota les termes, a la banda nord i exterior oest. És l'equivalent al 2022 i sembla contemporani. Està afectat pel mur indígena 2013, que reposa damunt els dos estrats i en part els talla. El repertori de material és molt semblant, però més reduït, atesa la poca superfície que es va poder excavar, a causa de l'existència dels murs romans a l'entorn. Identifiquem 13 fragments de ceràmica grisa, dos dels quals són de la producció emporitana, i la resta, segurament, de la producció monòcroma més antiga; 18 fragments d'àmfora de boca plana, sense formes identificables; 13 de ceràmica ibèrica pintada, majoritàriament dels segles VI-V aC però amb barreges més recents; 34 de ceràmica ibèrica feta a mà, reduïda, i un fragment de ceràmica àtica del tipus *Saint Valentin*.

2025.- Estrat d'anivellament de l'entrada a les termes, al sud. Està força capgirat i és difícil saber si hi ha intrusions, encara que tot assenyala que sí, ja que originalment formava part de l'estratigrafia ibèrica. Al damunt de la part més intacta hi ha la base de la canalització del foc de les termes. Però a sota predominen els materials pre-romans barrejats amb algunes intrusions del s. II-III dC. Deixant a banda els 8 fragments més recents, trobem 12 bocins de grisa emporitana clàssica, 3 de ceràmica campaniana, 46 d'àmfora romana itàlica, 36 de ceràmica oxidada local, 14 de ceràmica ibèrica feta a torn, 1 d'àmfora púnica, 3 de ceràmica ibèrica pintada i 16 de ceràmica indígena feta a mà, a més de 2 *pondera*, ferros, bronzes i restes faunístiques. Inicialment, l'estrat contenia una barreja de materials que, com a mínim, abasten des del s. V al s. II aC, però s'hi introduïren fragments d'època romana altimperial.

2027.- Farcit interior d'una habitació de la vil.la altimperial, al sud de les termes, segurament de la primera fase de la vil.la. Tot el nivell estava per sota el paviment (ara desaparegut), i els materials que conté són republicans. No correspon a cap nivell d'habitació, sinó als estrats de freqüentació anteriors a la vil.la, dipositats de manera natural durant el període ibèric. Hi predominen els materials tardo-republicans més recents, de la segona meitat del s. II aC, especialment àmfora romana Dressel 1, ceràmica de vernís negre, grisa emporitana, ibèrica oxidada i reduïda i un fragment d'àmfora púnica. Tot i que hi és present, el material ceràmic de l'etapa més antiga és insignificant.

3004.- Nivell de sorra de riu situat fora el mur perimetral est. D'aportació natural, segurament com a conseqüència d'inundacions quan ja s'havia abandonat la vil.la romana. Es troba directament sota el superficial i cobreix tota la resta d'estrats que es recolzen en el mur. Les característiques i circumstàncies de la seva formació expliquen la presència de materials de tota època, encara que predominen els romans dels segles II-III dC. Gairebé no podem tenir en compte els pocs esquerdisos de ceràmica més antiga, sense forma.

3007.- Per l'altre costat dels murs té els seus equivalents en les U.E. 3008 i 3011. Farciment i anivellament d'una habitació d'època republicana delimitada pels murs 3014, 3017 i 3016. El trobem tant al cim com a sota de la rebava de fundació del mur 3014, per la qual cosa serveix per datar la construcció del mur. Forma part dels moviments i desplaçaments de terres i estrats antics que van tenir lloc cap a la fi del s. II aC que van afectar quasi tot el jaciment i provocaren la inversió estratigràfica de l'assentament indígena. La barreja de ceràmiques d'èpoques diverses és notable. Trobem en un sol conjunt totes les produccions que són corrents entre els segles VI i II aC. Un cop d'ull al quadre d'inventaris de material pot ser clarificador. Però podem remarcar la presència de ceràmiques orientals (jònica, àtica, etc.), produccions massaliotes, ceràmiques ibèriques oxidades, llises o pintades, ceràmiques indígenes fetes a mà, sovint decorades, àmfores de tipologies diverses, tan ibèriques com itàliques, púnico-ebusitanes i cartagineses, o productes tan corrents com la ceràmica grisa emporitana dels segles III-II aC.

3033.- Estrat situat sota el paviment 3031, a l'espai que trobem delimitat pels murs 3043 i 3034. Data la construcció de la vil.la republicana. És quasi tot homogeni, però a la part més profunda, en contacte amb la roca natural, s'hi va robar un conjunt notable de ceràmiques del Calcolític, al costat d'un forat de pal circular i un sòl que sembla de terra cremada. L'estrat equivalent per la banda sud d'un mur ibèric antic (3041) que travessa el sector d'est a oest, esbiaixat, és el 3044.

Aparentment, quan es va construir el mur 3034 de la vil.la republicana es va capgirar tot l'estrat, o potser encara no existia, ja que el fonament del mur 3034 reposa directament sobre la roca natural i passa pel damunt, resseguint-lo i sense destruir-lo, del mur ibèric 3041. Possiblement s'hi va abocar la major part de la terra per omplir la depressió situada entre el mur que forma part de la plataforma de la vil.la republicana i la part alta del turó. Això explicaria la barreja de materials. En canvi, una part dels prehistòrics situats al fons, arrapats a la formació argilosa natural, semblen *in situ*.

Tres fragments de sigil.lata aretina cal considerar-los intrusions recents, i la seixantena de bocins de grisa emporitana clàssica, així com alguns fragments de *kalathos* ibèric pintat, s'han de situar entre les darreries del

s. III i el s. II aC, i correspondrien al darrer període d'ocupació de l'assentament ibèric immediatament anterior a la construcció de la vil·la romana. El mateix podem dir d'altres produccions, minoritàries, que pertanyen al mateix període: 14 fragments de campaniana A i B, un de ceràmica d'engalba blanca, poc més d'un centenar d'àmfora romana Dressel 1 i diversos fragments de ceràmica comuna oxidada de classificació impossible.

El lot principal, però, el constitueixen els materials més antics, com podem veure en el quadre-resum de l'inventari. Bocins aïllats de ceràmica pseudojònica i imitacions occidentals de models grecs, àmfora massaliota, púnica, grecoitàlica i les ceràmiques ibèriques pintades, grises monòcromes i un volum considerable de ceràmica indígena feta a mà, entre les quals s'inclouen els recipients que, en principi, atribuïm a una primera ocupació prehistòrica del Neolític final o Calcolític.

3033-B.- És la part més baixa de l'estrat anterior, en el qual es concentren els materials prehistòrics. Molt prim, només apareix ben delimitat en una petita depressió ran dels altres murs, i està format per una capa d'argila compacta que es confon amb el sòl geològic, normalment calcari. El repertori de material arqueològic és limitadíssim: 190 fragments de ceràmica feta a mà, que veurem amb més detall en un altre estudi específic; sengles peces de quarsita i quars tallat, una destal de basalt polit, una peça discoïdal del mateix material (potser un pes de teler), i set fragments de fauna.

3035.- És l'equivalent als estrats 3033 i 3044, però situat a l'altra banda dels murs, a la part central del jaciment. Està afectat per la construcció d'un basament de columna circular. Es recolza en el mur ibèric 3041 i està cobert per les restes del paviment d'argamassa, que en aquesta habitació identifiquem amb el núm. 3039-40. Cobreix una fossa amb materials dels segles VII-VI aC (3036). La complexitat de l'estratigrafia i la presència de murs i elements de construcció de diferents èpoques fan que el material arqueològic de l'estrat es presenti barrejat. No obstant, davant els 129 fragments de ceràmica indígena feta a mà, tan sols trobem un fragment d'àmfora púnica, 31 de ceràmica ibèrica oxidada, 12 de grisa emporitana i 17 d'àmfora romana Dressel 1, que es relacionen amb el mur ibèric i la preparació dels paviments de la vil·la tardorepublicana.

3036.- Fossa de forma irregular, situada sota l'estrat anterior, farcida de cendres negres i molts atuells de ceràmica feta a mà i decorada, típica de la fi del s. VII o inici del s. VI. No hi ha importacions. En veurem paral·lels idèntics als estrats més antics de l'Il·la d'en Reixac i de Sant Martí d'Empúries i a les necròpolis indígenes d'Empúries. Un fragment de ceràmica ibèrica oxidada trobat a la part alta del farcit l'hem de considerar una intrusió, davant els 447 fragments de ceràmica indígena feta a mà, cuïta en foc reductor, amb acabats exteriors pentinats o ratllats i, normalment, deco-

rats amb impressions i, més rarament, amb incisions (Fig. 4).

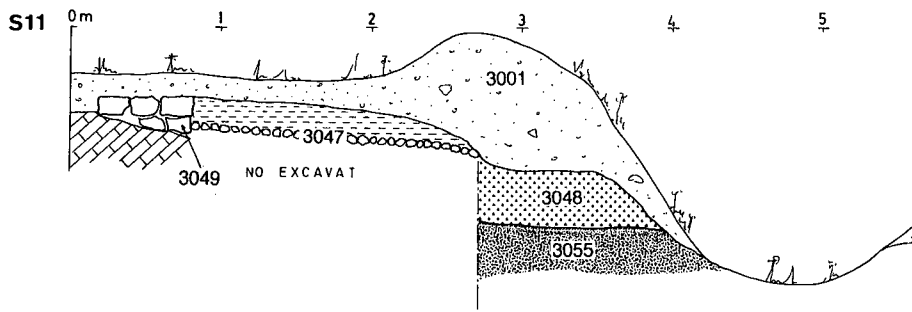
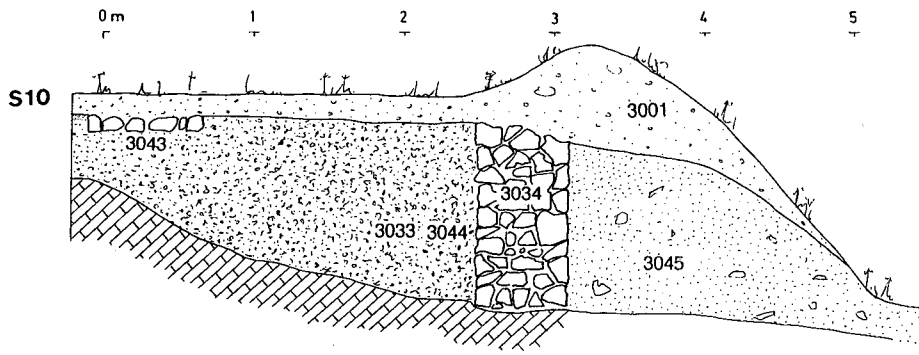
3037-B.- Petita fossa quasi rectangular situada a la part exterior del mur altimperial 3028, al costat de la porta de la vil·la. En un moment indeterminat, probablement situat a cavall entre els segles segon i tercer de la nostra era, es va veure afectat i barrejat amb una escombrera de la vil·la altimperial, la qual cosa va provocar, una vegada més, que es barreguessin materials d'èpoques ben distants. Entremig de les ceràmiques romanes que es daten entre el s. II aC i el s. II-III dC apareixen diversos materials indígenes molt més antics; des de les ceràmiques ibèriques pintades, que podem situar, a l'engròs, entorn els segles VI-IV aC, a les ceràmiques fetes a mà, polides, decorades amb incisions geomètriques o amb impressions en forma d'ametlla, tan típiques de contextos arqueològics de, com a mínim, el s. VI aC i que tenen els seus paral·lels a la fossa 3036 (en total, 41 fragments). A més, un fragment de llavi de ceràmica àtica, pertanyent a una copa de Càstulo, també s'ha de situar a cavall entre els segles VI-V aC.

3040.- Idèntic al paviment 3031, però situat al sud, a l'altra banda del mur 3041 (que, de fet, passa per sota d'ell). Per tant, els tres paviments són un de sol. Un cop d'ull a l'inventari de material ens fa veure d'immediat el seu paral·lelisme amb la resta d'estrats preromans del jaciment. Els mateixos tipus de ceràmica, aproximadament en les mateixes proporcions, i amb un predomini de les produccions indígenes més antigues. Una vegada més, els analitzarem amb una mica més de detall, prescindint d'aquells que considerem posteriors al s. III aC, sense que això vulgui dir que els oblidem a l'hora de fixar la datació del moment final (o de la darrera remoció) de l'estrat. En general, podem considerar com a materials més antics, i potser quasi contemporanis, la ceràmica ibèrica oxidada, l'àmfora púnica i la ceràmica indígena feta a mà. Podem, però, matisar-ho més.

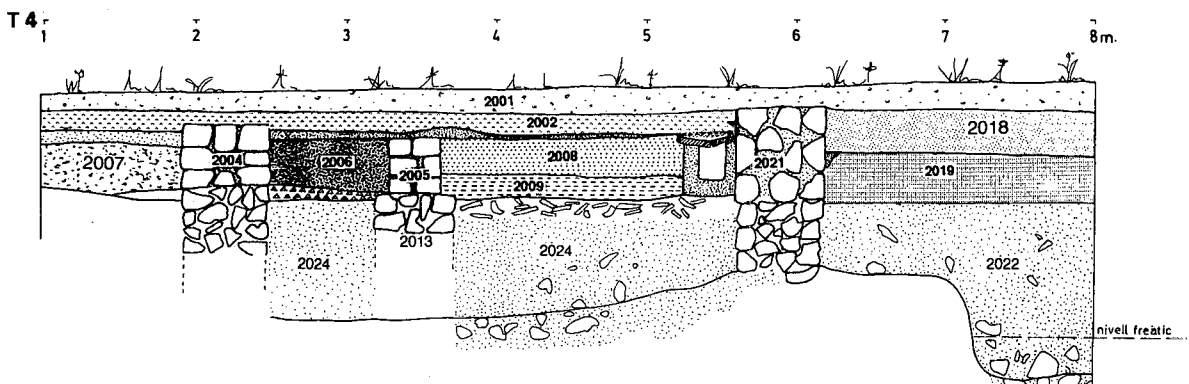
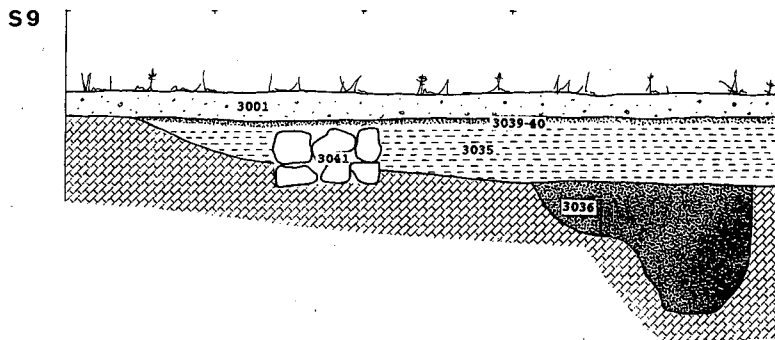
3044.- Idèntic al 3033, però a l'altra banda del mur. Ja ho hem comentat abans, i aquest comentari s'hauria de fer extensiu al conjunt ceràmic que contenia, absolutament idèntic al que anem trobant a la resta d'estrats que podem anomenar ibèrics. Trobem el repertori conegut entre el s. VI aC i el segle III-II aC, sense cap intrusió posterior. Una vegada més, el predomini dels materials antics en relació amb aquells més típics dels anys previs a la fundació romana, es fa evident.

3045.- Estrat d'anivellament de la part exterior del mur 3034. És l'equivalent al 3033 i 3044 i, de lluny, del 3007. Tot el material és ibèric i tardorepublicà, però es va veure afectat en època recent (entorn el 1975), per l'obertura d'un rec de desguàs de la finca per on s'escolaven les aigües de pluja.

3046.- Petita depressió en el sòl geològic, per sota el 3045, amb quatre esquerdisos prehistòrics. Pot ser la continuació del 3033-B.

172

Figura 4. Seccions estratigràfiques dels sectors on es documenten els materials més antics del jaciment, a la part central de la vil·la tardorepublicana (U.E. 3036) i de les termes del s. II-III dC (U.E. 2019, 2022, 2024).

3048.- Primer estrat sota l'empedrat, d'anivellament de l'habitació altimperial. Conté barreges i intrusions de materials antics; com a mínim, del s. V aC.

3050.- Petita fossa tallada a la roca natural, fora la vil.la. Contenia materials ceràmics fets a ma. Però va ser rebentada per la màquina quan es va obrir el rec del 1975. Material capgirat i no trobat *in situ*.

3051.- Bossa de material semblant a l'anterior, trobada al seu costat. Tot capgirat per la màquina en època recent. Uns i altres apareixen en el context de les escombreres del 3037 i 3037-B. Potser els fragments antics s'hauran de considerar intrusions o, millor encara, barreges de dos estrats afectats conjuntament en època moderna per l'acció de la màquina excavadora. En qualsevol cas, només prendrem en consideració, de cara a aquest estudi, els fragments antics, malgrat que es trobin fora de context.

3055.- Segon estrat sota l'empedrat de l'habitació del S.E., amb característiques semblants al 3048. Conté el mateix tipus de materials, amb percentatges semblants, però el seu interès es troba, bàsicament, en el fet que serveix per datar la construcció del paviment de la vil.la romana, malgrat la presència de fragments d'època ibèrica antiga.

A part dels que acabem de comentar de manera resumida, durant la campanya del mes d'abril de 1999, quan ja s'havia redactat aquest treball, van aparèixer les restes d'un hàbitat ibèric situat en el límit nord de la vil.la romana. Per les seves característiques el seu estudi s'ha de fer a part, una vegada analitzat amb més cura tot el material (que ara s'està restaurant i classificant). No obstant, hem inclòs en aquest estudi aquells fragments de ceràmiques de la Grècia de l'est i les produccions colonials que completen el repertori que havíem establert inicialment. No comentarem, però, tots i cadascun dels estrats i nivells que formen part d'aquest hàbitat descobert ara.

LA CERÀMICA INDÍGENA FETA A MÀ

Deixant de banda el conjunt de ceràmica prehistòrica, que de moment no es troba en connexió amb el període que en aquests moments centra la nostra investigació, i que es dóna a conèixer en un altre indret, les produccions més antigues estan representades per diversos exemplars que tenen els seus paral.lels a les necròpolis d'Agullana i Parrallí d'Empúries i en un conjunt de jaciments més senzills de l'àrea empordanesa (Pons 1996-97). Es tracta, bàsicament, d'urnes, plats/tapadora i recipients de forma imprecisa fabricats amb ceràmica poc depurada, amb un component micaci sovint molt abundant, amb desgriant de quars de gran diàmetre i amb acabats polits, potser espatulats i quasi brunyits en moltes ocasions. Les tonalitats de l'acabat són molt variables; des del color marró clar fins el castany fosc i quasi negre. Són peces que sempre solen

estar decorades, ja sigui amb uns senzills acanalats, com els que es troben als tipus 1 i 2 dins el període Agullana I (datat *grosso modo* entre el 750-650 aC), o amb motius geomètrics incisos: meandres, espigues, rectangles, etc. En altres ocasions, la decoració acanalada es combina amb punts impresos que adopten la forma de pinyons i ametlles (Fig. 5, 9). Recorden les urnes amb perfil bicònic i en essa de la fase Agullana II, que en el seu moment es va datar entre mitjan segle VII i mitjan s. VI aC (Palol 1959, 223-224).

En altres ocasions trobem recipients de forma difícil d'identificar, sobretot perquè només ens n'ha arribat un bocí insignificant, que correspon a una part del cos sense forma o a una vora massa petita. Un dels fragments que comentarem amb detall més endavant (Fig. 5, 3) sembla correspondre al tipus d'urna bicònica de coll vertical (lleugerament obert), decorat amb incisions en forma de serra.

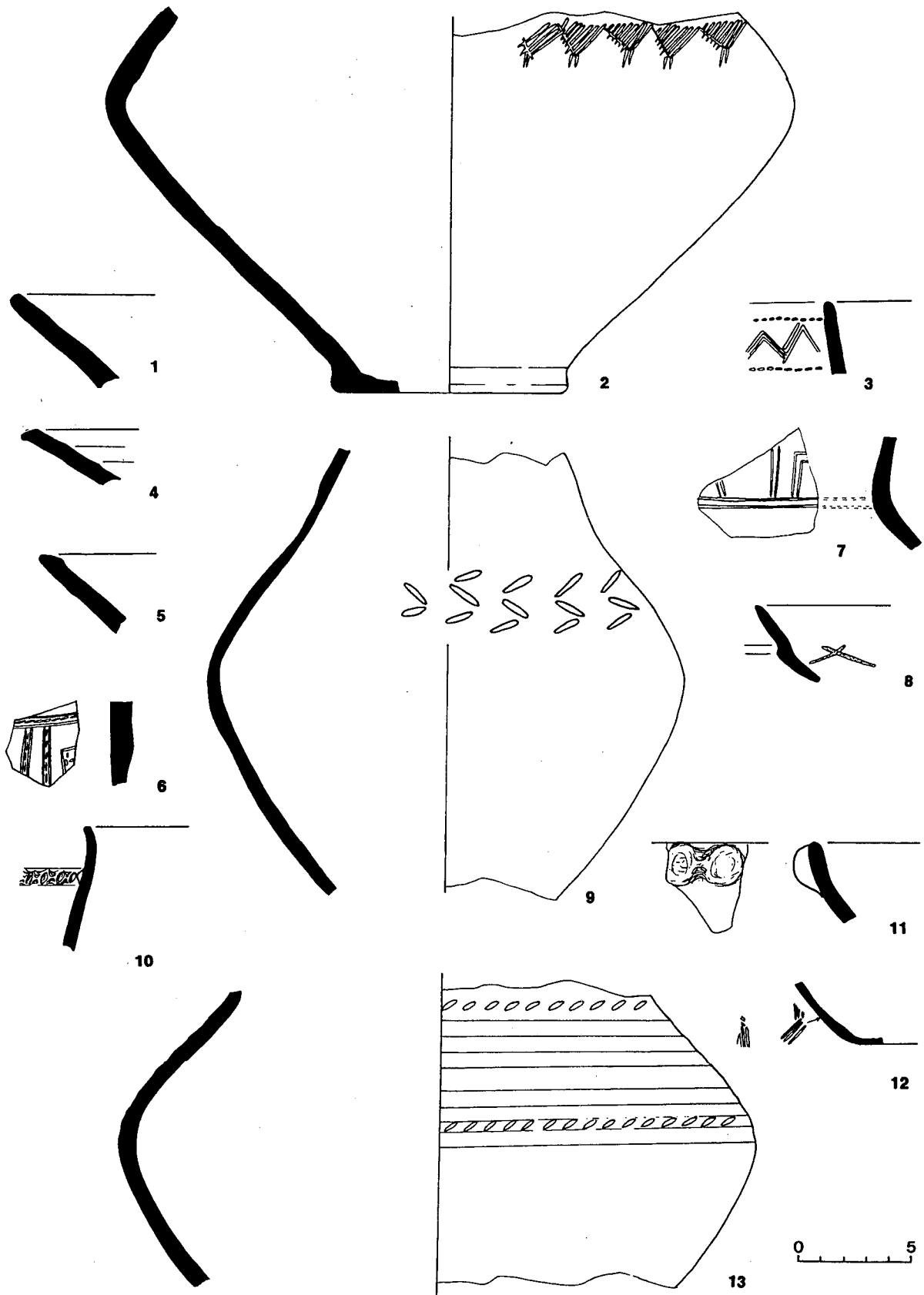
Poca cosa podem dir dels plats-tapadora, ja que ens apareixen en bocins fragmentats que proporcionen una informació molt limitada i, en tot cas, sovint insuficient per reconstruir la forma sencera. Aparentment, poc es diferencien de les tapadores associades amb els mateixos tipus d'urnes que comentàvem fa poc. A vegades podem veure-hi un llavi bisellat a la part interior (Fig. 5, 5), però en altres ocasions es presenten amb el llavi arrodonit i pla, més aviat inclinat cap a l'exterior (Fig. 5, 1 i 4).

Finalment, dins aquest conjunt més antic hem d'incloure-hi dos fragments atípics, però que presenten les mateixes característiques d'acabat i decoració; un d'ells potser és més recent. En qualsevol cas, el primer d'ells, que adopta la forma de plat o copa amb un perfil que d'alguna manera recorda les copes orientals de peu alt, és una peça feta a mà, de color taronja fosc i decorada amb ics incises abans de cocció a la part interna (Fig. 5, 8). L'altre és una base de ceràmica feta a mà, de forma indeterminada, de color quasi negre, decorada a la part externa amb incisions fetes, aparentment, després de coure. No respon a cap forma o tipus propi de l'època, però tampoc no li trobem paral.lels en períodes més recents (Fig. 5, 12). Malgrat la barreja de material, apareix en un estrat amb grises monòcromes, ceràmica feta a mà, ibèrica pintada, un peu d'àmfora de Lesbos, etc.

Acabarem aquest comentari introductori de l'apartat citant una vora de plat o bol que conserva un agafador en forma de dos mugrons situats a ran de vora, modelat amb una argila que presenta les mateixes característiques que les peces que hem anat assenyalant (Fig. 5, 11).

Inventari

Fig. 5, 1.- Fragment de vora d'un plat/tapadora, de color marró fosc, quasi negre, amb les superfícies polides i allisades, de bona qualitat. És difícil identificar la

174

Figura 5. Ceràmica feta a mà, amb decoració incisa i d'acanalats.

forma exacta del vas, a causa del pobre fragment que ens ha arribat; però sembla que pertany al mateix grup que els fragments 4 i 5 de la mateixa figura.

Fig. 5, 2.- Meitat inferior d'una urna feta a mà, decorada, de l'estrat 2019. Peu pla, ben marcat respecte el cos. Pasta de color marró fosc, micàcia, amb grans de calç i poc depurada. La superfície interior és rugosa, mentre que l'exterior, amb clapes de color marró i altres més fosques, quasi negres, és molt polida i quasi brunyida. Conserva una faixa decorada a la carena, feta amb incisions profundes formant triangles de cap per avall. En trobem un paral·lel quasi idèntic a Agullana (Palol 1959, fig. VII, 143). La forma també recorda una urna de la incineració 1 de la Necròpolis Parrallí (Almagro 1955, 345). L'hem de considerar un dels exemplars més antics dels documentats a Mas Gusó, possiblement del s. VIII o, com a màxim, d'inici del s. VII aC. El motiu decoratiu, idèntic, es documenta a La Fonollera en vasos de la mateixa forma (Pons 1984, 123).

Fig. 5, 3.- Fragment de vora d'una urna que es va trobar a l'estrat 3004 com a una intrusió, ja que la major part del material és d'època romana. Probablement el recipient seria de forma globular o esfèrica, baix i de coll quasi recte. Ceràmica feta a mà, amb desgredant gruixut i poc depurat, color marró fosc. Té l'interès de la franja decorada amb incisions en forma de serra o emes enllaçades, delimitades a dalt i a baix per dues línies de punts també incisos. Recorda algunes peces d'Agullana (Palol 1959), però no podem tenir la confirmació de la forma exacta atès el poc fragment conservat.

Més endavant veurem i comentarem altres fragments pròxims a aquest, reproduïts a la mateixa làmina, i que sembla que corresponen, com quasi tots els de la Fig. 5, al Bronze Final IIIb de Guilaine 1972 o, si es vol, a la segona fase de transició de l'Empordà, amb una cronologia general d'entre el 1100 i el 600 aC no calibrat (Pons 1984; Aquilué *et alii*, 1999). Aquest període, ben representat a les necròpolis d'incineració de Can Bech de Baix-Agullana, Els Vilars-Espolla i Punta del Pi-Port de la Selva i en els nivells més antics de Sant Martí d'Empúries, Fase I, amb unes cronologies per a aquest darrer jaciment que se'n van cap al 950-850 aC, es caracteritza per un seguit de ceràmiques que presenten com a trets distintius les decoracions d'acanalats, o de dobles línies incisives i paral·leles i formes carenades en urnes bitroncocòniques. La tècnica es documenta en diversos jaciments empordanesos, ja des del s. IX aC (Pons 1982, 184).

Si es vol, la dotzena de fragments identificats a Mas Gusó són ben poca cosa comparats amb els d'altres jaciments de més entitat. Però hem de tenir en compte, d'una banda, el paral·lelisme quasi absolut amb Sant Martí d'Empúries (i no només per a aquest període, sinó per tota l'etapa de colonitzacions i món ibèric) i, per l'altra, que només s'ha excavat una petita part del jaciment, seguint bàsicament els límits marcats per la vil·la

romana que hi ha al damunt. Ben segur que la informació que sobre el període més obscur del rerepaís emporità pot aportar una excavació en profunditat i extensió a Mas Gusó pot ser de primer ordre per entendre la transició entre l'edat del Bronze i la del Ferro i la primera etapa de la colonització focea.

Fig. 5, 4.- Fragment de tapadora de l'estrat 3048. Pasta de color marró fosc, amb desgredant de quars gruixut i amb l'interior de la secció grollera. No obstant, les superfícies són polides, espatulades (del tipus brunyit), i molt fines. L'únic element decoratiu són els acanalats de la superfície interna. Aquests tipus de plats/tapadora són corrents a la necròpolis Parrallí i a Agullana, tot i que no identifiquem la forma concreta a causa de la mida del fragment (Almagro 1955, 349; Palol 1959). Com els dos anteriors, formen part del conjunt ceràmic més antic del jaciment, probablement a cavall entre els segles VIII i VII aC.

Fig. 5, 5.- Plat/tapadora fet a mà, també provinent de l'estrat 3048, amb les mateixes característiques de pasta i acabats que l'anterior exemplar. Les superfícies són allisades i lluints, però no s'aprecien tan bé els acanalats. El seu paral·lelisme amb els exemplars sense peu de la incineració Parrallí 7, fins i tot amb el detall del bisell interior del llavi, és clar.

Fig. 5, 6.- Fragment sense forma trobat a l'estrat 3045, barrejat amb un munt de ceràmica de diverses èpoques dins el període ibèric. Ceràmica feta a mà, de color negre per la banda exterior i vermell per dins. És força grollera, mal depurada, amb grans nòduls de quars i punts de calç. La decoració, de doble línia incisa, presenta rectangles i motius geomètrics de gran complexitat i elaboració acurada, amb petits punts allargats delimitats per sengles ratlles incisives, verticals o horitzontals. La seva datació és molt reculada i no sembla gaire posterior al s. VIII aC.

El tipus de decoració s'emmarca dins el grup de les incisives de les necròpolis de la transició Bronze-Ferro, amb paral·lels pròxims a Sant Martí Empúries (fase I) o, geogràficament més llunyans, a Agullana.

Fig. 5, 7.- Fragment sense forma corresponent a la part del cos d'una urna provinent de l'estrat 3037-B, en un context en el qual es barregen ceràmiques comunes d'època romana, sigil·lata sud-gàl·lica, ceràmica àtica (una copa Càstulo) i ceràmica feta a mà indígena. Aquest fragment és un dels més antics de l'estrat, i correspon al grup decorat amb motius geomètrics incisos, com els que hem anat comentant fins ara. La pasta és de color marró clar, amb desgredant micaci, ben depurada, fina i polida per la banda exterior. El diàmetre màxim del cos, basant-nos en aquest fragment, hauria estat de 22 cm. Tipològicament, i tenint en compte el tipus de decoració, sembla correspondre al grup Agullana I, d'entre mitjan s. VIII a mitjan s. VII, i també té els seus paral·lels a la necròpolis Parrallí d'Empúries. Possiblement la forma del recipient no seria massa allun-

yada de la incineració Parrallí 1 (Almagro 1955, 345). Un conjunt notable de paral·lels, incloent els de Can Bec de Baix (Agullana) i els d'altres jaciments giro-nins, es pot trobar al complet estudi d'E. Pons (Pons 1984, 358-59 i 346-47).

Fig. 5, 8.- Llavi o vora d'un plat baix, de l'estrat 3037-B, de color taronja fosc, amb la pasta poc depurada i grans nòduls de quars com a desgredant. L'interior del tall és de color més fosc que les superfícies externes. Per dins, resseguint el séc que marca la unió de la vora i el cos, apareix l'inici d'una decoració impresa abans de cocció, formada per ics. No trobem, de moment, cap paral·lel exacte per a aquest vas. Sorpren, però, la seva similitud amb les copes greco-orientals del s. VI aC.

Fig. 5, 9.- Bona part d'una urna feta a mà, mancada de vora i base, de l'estrat 2019. Tot i que és quasi inapreciable, la major part de la superfície exterior de la peça té uns acanalats molt fins. L'argila és de color irregular, amb clapes negres i altres d'una tonalitat marró fosca. Encara que en general és força rugosa i grollera, la superfície exterior va ser polida i allisada a l'hora de moldejar el vas. El tret principal és la decoració incisa en forma de pinyons que ressegueix la part superior de la carena, per sota el coll. Correspon al grup de tècniques de la segona etapa assenyalada per E. Pons, i que trobem amb relativa abundància a la necròpolis Parrallí (Pons 1984, 125; Almagro 1955, 348 i 353).

Pel que fa referència a la forma, relativament senzilla dins el grup d'urnes o vasos tancats, presenta com a característica principal la situació de la part més ampla del cos a mitjana alçada, en lloc de trobar-se a la part alta, com en la major part de les urnes. Aquest tret l'acosta als recipients de la forma 13b de Pons, de la 3ª etapa de poblament assenyalada per aquella autora (Pons 1984, 133).

Fig. 5, 10.- Fragment de vora d'una altra urna, trobada a la unitat estratigràfica 2019, de llavi senzill i amb un cordó decorat adherit a la unió entre el coll i la panxa. No té cap característica que la faci especialment diferent a tants altres bocins localitzats en el jaciment, tret de la decoració. La pasta és de color negre, poc depurada, rugosa i no massa dura, a causa del desgredant de mida massa gran. Aparentment, pertany a la forma 13b.3 d'E. Pons, de la 3ª etapa de poblament de l'Empordà, amb una cronologia que arriba fins ben entrat en s. VI aC i potser més enllà encara.

Fig. 5, 11.- Vora d'un vas obert, un plat o un bol, de l'estrat 3055. L'argila, força ben depurada, té un color marró fosc, amb aparença compacta i molt polida en les dues superfícies interior i exterior. Per fora, arran de llavi, apareix un agafador en forma de dos mugrons circulars. Recorda la forma 2c de Pons, de la 3ª etapa, però també podria ser més recent, de mitjan s. V aC. En aquest període (entre el 450-300 aC), es documenta un nombre elevat de bols oberts, del mateix tipus que

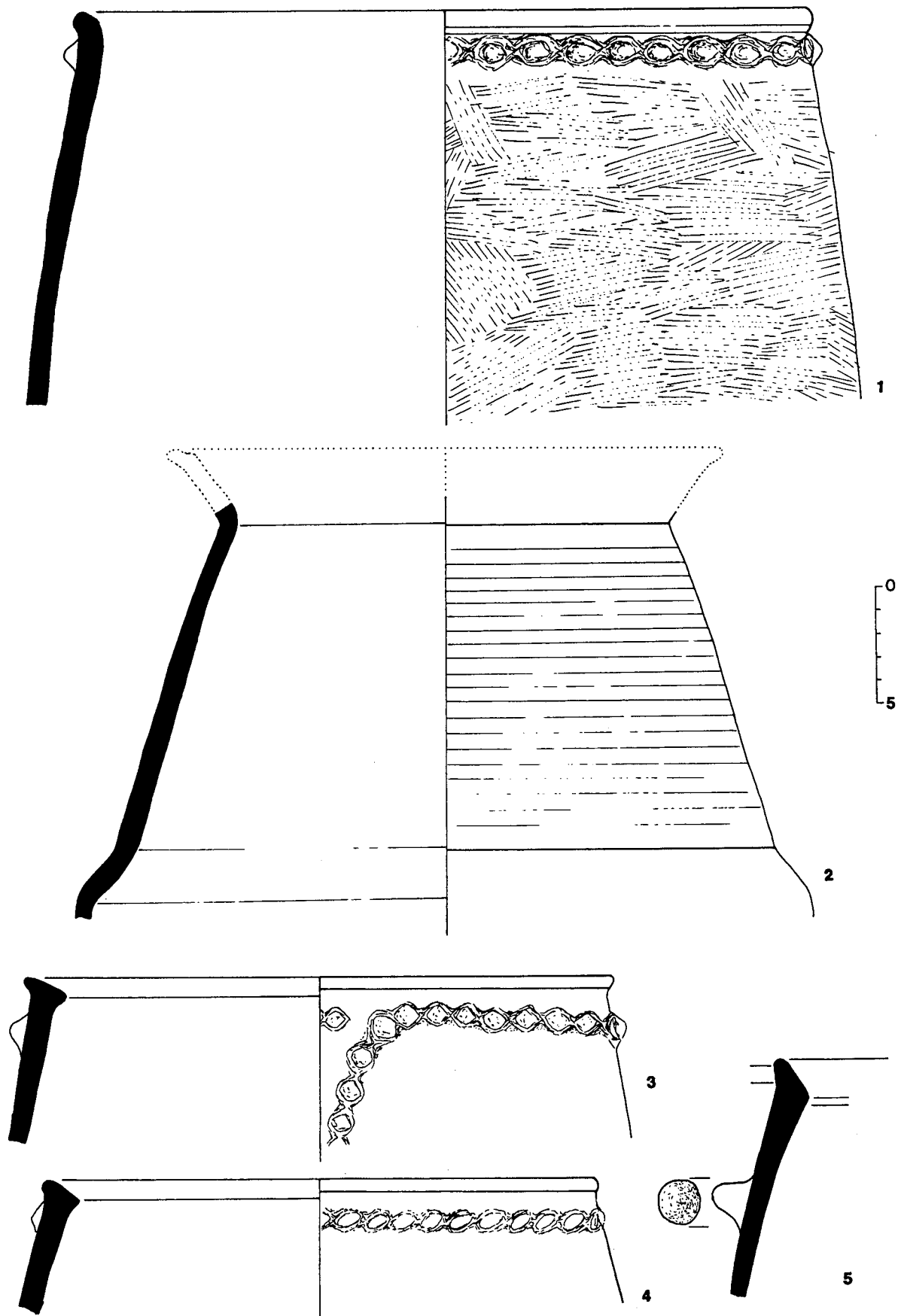
el que reproduïm, que presenten com a tret característic l'agafador en forma de doble mugró vora el llavi (DIOCER 1993, 262). Però les seves característiques morfològiques, l'argila, l'acabat polit, quasi brunyit, ens fan pensar en una datació força més antiga.

Fig. 5, 12.- Fragment de base d'una peça tancada poc corrent, de l'estrat 2022. En el mateix nivell arqueològic se'n van trobar altres del mateix tipus, però sense forma. Encara que tingui l'aparença de la ceràmica feta a mà, una observació acurada permet comprovar que fou feta a torn. Presenta les superfícies externes de color gris fosc, però l'interior de la secció és francament vermella, fina i força ben depurada. Presenta, com a característica especial, una decoració incisa entorn la base feta amb una petxina. Fa poc vàrem identificar fragments d'aquesta producció en una sitja excavada el 1998 a Marenyà, amb una datació del s. IV aC (Casas 1999). En el cas dels fragments de Mas Gusó, formaven part d'un context en general força més antic, amb ceràmica jònia, àmfora de la Grècia de l'est, grisa monòcroma i ceràmica local feta a mà que s'inscriu, en conjunt, dins el s. VI aC.

Fig. 5, 13.- Un gran fragment de vas tancat al que malauradament li manquen la base i la vora. Prové de l'estrat 2019. Es tracta d'una urna modelada amb una argila que ara presenta un color vermell fosc. La superfície interna és poc polida, més aviat grollera i rugosa, mentre que l'externa mostra un acabat polit, allisat i quasi espatulat. Com a característica principal, que permet identificar i datar el vas, assenyalem la decoració d'acanalats típics, delimitada a dalt i a baix per sengles franges de decoració impresa en forma de fulles d'acàcia. És un exemplar que recorda la forma 21.a o b de Pons, de la 3ª etapa, que pot arribar fins el s. VI aC, amb paral·lels ben pròxims a Sant Martí d'Empúries o l'Illa d'en Reixac (Pons 1984, 95; DIOCER 1993, 268). Però la decoració d'acanalats la fa més antiga, atès que a Sant Martí d'Empúries ja no apareix en estrats de la subfase IIA, que comença cap el 675/650 a.C. (Aquilué *et alii* 1999).

Fig. 6, 1.- Amb aquesta peça s'inicia la descripció del conjunt tancat, sense intrusions, trobat en una fossa al bell mig de la vil·la tardo-republicana (U.E. 3036), miraculosament intocada en el decurs dels quasi mil anys d'ocupació del petit turó, des de l'obliteració del fossat fins la desaparició de la vil·la romana.

Aquest fragment de grans dimensions correspon a la meitat superior d'una urna oberta, coll ample, quasi vertical i només inclinat una mica cap a l'interior. La pasta és de color negre, afumada, poc depurada, amb làmines de mica daurada i nòduls de quars. La superfície interior és poc polida, rugosa al tacte i un pèl porosa. Per fora, tota la paret presenta una mena de decoració (si se'n pot dir així), ratllada, pentinada. Arran del llavi, sota la vora, observem un cordó enganxat, amb decoració impresa. Aquest exemplar s'acosta a la forma o

Figura 6. Ceràmica feta a mà de la fossa 3036, amb decoració de cordons impresos i acanalats.

tipus 20.b de Pons, amb paral·lels a l'illa d'en Reixac i Sant Martí d'Empúries en estrats de les fases IIA i IIB, probablement de les darreries del s. VII o, com a màxim, d'inici del s. VI aC (Aquilué *et alii* 1999, fig. 8).

Fig. 6, 2.- Meitat superior d'una urna bicònica, també de l'estrat 3036, feta a mà i amb l'argila de color variable, bàsicament vermellós i amarronat, amb clapes de tonalitats negroses i altres de color castany fosc. L'interior és molt polit i allisat i a la superfície s'hi veuen punts de quars i mica d'aspecte daurat. Per fora, la superfície es va polir tant que ha donat com a resultat un acabat fi com el vidre i molt lluent. L'únic element decoratiu és la franja d'acanalats horitzontals molt fins que recorren la part superior del vas. L'exemplar de Mas Gusó sembla pertànyer al tipus 3 d'Agullana (Palol 1957, fig. XII, 204) i recorda el tipus K de Pons o CNT-U5b1, que s'ha datat a l'engròs entre el 650 i el 400 a.C. (Pons 1984, fig. 41; DICOCER 1993, 268).

Fig. 6, 3-4-5 i Fig. 7, 1-2-3.- Sis fragments d'urna, un vas força obert, d'una forma típica de l'Empordà, documentada una mica arreu i especialment a Sant Martí d'Empúries, amb datacions força segures dins el primer quart del s. VI aC (segurament una mica abans, també). La forma del vas i el seu llavi curt i engruixit, un pèl inclinat cap endins, són característics d'aquest tipus de vas, així com també ho és la decoració feta amb un cordó imprès que se sol situar sota la vora i baixa, a vegades, cap al cos. Aquest tipus presenta poques variants. Potser una nansa senzilla en forma d'agafador circular, com un mugró; o dos agafadors plans i dobles, un al cim de l'altre, etc. La decoració tampoc varia gaire en els diferents exemplars. Sí que trobem diferències en el gruix de les parets; la inclinació més o menys marcada, en altres peces; la paret inclinada, cap a l'interior, recta o lleugerament bombada, i pocs detalls més. En qualsevol cas, cap d'ells no permet establir tipus diferents o variants significatives del model estàndart. La forma apareix en els nivells més antics de l'illa d'en Reixac, però sobretot a les recents excavacions de Sant Martí d'Empúries, a la subfase IIA i, especialment, a la subfase IIB, entre el darrer terç del s. VII i el primer quart del s. VI aC (Aquilué *et alii* 1999).

L'argila i l'acabat de la pasta sempre són iguals. Amb diferents tonalitats, es presenten superfícies polides a l'exterior, molt fines, de color castany fosc, marró, negre, etc. A l'interior, polit, però no allisat ni tan fi com per fora, la paret del vas sol ser de color negre o marró fosc, potser una mica espatulat i pigallat de punts i làmines de mica o grans de quars que apareixen a la superfície. Fig. 7, 4 a 7.- Quatre fragments de vora de plat o plat/tapadora, molt oberts, també de l'estrat 3036. Tots ells presenten característiques molt semblants, encara que es poden apreciar diverses variants en l'acabat de la vora, prima, senzilla, engruixida o bisellada. Corresponen a la variant 1.c d'E. Pons, especialment abun-

dant en la tercera etapa de poblament identificada per aquella investigadora, tot i que la forma, molt senzilla, ja és present en períodes anteriors. Pel que fa a la textura de l'argila, generalment sol ser força ben depurada, amb grans de quars i mica, amb la superfície molt polida i de color marró fosc per fora i, sovint, quasi negra per dins.

No s'ha establert una evolució cronològica segura per a la forma genèrica, que es documenta fins i tot en el s. IV aC. Però observem la seva presència a la necròpolis d'Agullana o a la de Parrallí, en contextos del s. VI aC i anteriors, encara que els de l'incineració Parrallí núm. 7 tenen un acabat clarament més antic, amb els típics acanalats interiors i, a vegades, amb decoració incisa (Almagro 1955, 349).

Fig. 7, 8-9.- Vora i base corresponents a una copa (potser un plat/tapadora), pròxima a la forma 18.a d'E. Pons, semblant, també, a la ANT-EMP V2a1 del DICOCER (Pons 1984, 142; DICOCER 1993, 271). Potser seria més correcte atribuir-los al tipus de copa de peu alt documentat a la necròpolis de la Muralla N.E. d'Empúries. No és segur que els dos fragments pertanyin al mateix vas, encara que provenen de l'estrat 3036 i es van trobar quasi un al costat de l'altre. La superfície de la part superior és molt polida, fina, amb un acabat lluent i de color negre, encara que hi veiem clapes de tonalitat marró fosc. El peu, en canvi, encara que la composició de l'argila és quasi idèntic, té un color més clar i, en alguns punts, és quasi vermell.

La cronologia d'aquest tipus de vasos és molt àmplia i, *grasso modo*, es documenten des del s. VII fins el s. III aC. Els exemplars de la necròpolis emporitana, també recollits en el treball de Pons, tenen una cronologia força segura dins el s. VI aC, i anaven acompanyats de tot un seguit d'importacions (ceràmica jònia, grisa monòcroma, àtica de figures negres, etc.), idèntiques a les que trobem a Mas Gusó (Almagro 1955, 359-399; Pons 1984, 336). Hem d'assenyalar, no obstant, que a la fossa 3036 no hi havia ni un bocí de ceràmica feta a torn o d'importacions de la Mediterrània oriental, ben al contrari del que succeeix a la resta d'estrats antics del jaciment. Potser assenyala una cronologia una mica anterior, dels primers decennis del s. VI. Però no ho podem confirmar amb tota seguretat, ja que la formació del farcit pot respondre a fets totalment circumstancials que ara no podem copsar.

Fig. 7, 10.- Vora i llavi d'un vas tancat, urna de forma difícilment identificable, encara que s'aproxima als tipus genèrics que sovint trobem a Mas Gusó en estrats antics. És de parets gruixudes, amb desgriquant groller, de mides força grans, i amb les superfícies de color vermellós i polides. No presenta cap mena de decoració.

Fig. 7, 11.- Vora d'un plat/tapadora de forma semblant als que hem comentat fa poc. Pasta de color vermell a l'interior de la secció, però gris fosc a les superfícies, que són molt lluent i polides, quasi brunyides.

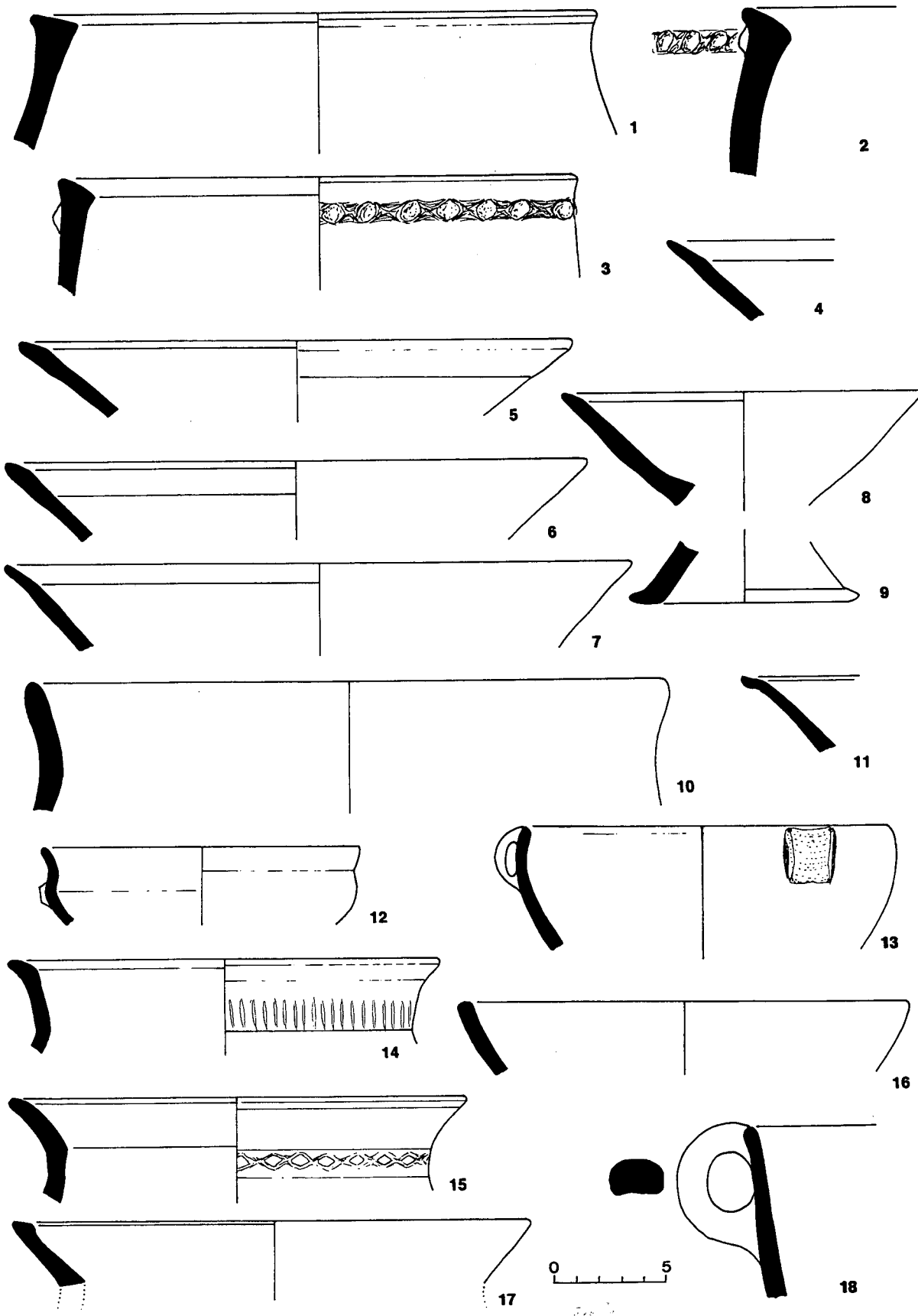

Figura 7. Ceràmica feta a mà de l'estrat 3036.

Fig. 7, 12.- Bol o copa de ceràmica feta a mà, brunyida. Superfície de color negre i interior de la secció de color marró fosc; amb desgredant de quars i mica. Conserva l'inici d'una nansa. És una forma rara en ceràmica comuna feta a mà, encara que recorda el tipus Pons 1984, Làm. 57, 2-6. En canvi, imita força bé les copes jònies del s. VI aC, incloent-hi el detall de la nansa.

Fig. 7, 13.- Bol amb una nansa tubular horitzontal, de molt bona qualitat, fina i molt polida, quasi lluent. Pasta de color marró fosc a l'exterior i quasi negre a l'interior. Es coneixen paral·lels a aquest tipus de vas en contextos cronològics des de la primera edat del Ferro fins quasi la fi del període ibèric, però apareixen gairebé sempre amb un agafador doble, pla i perforat verticalment (DICOCER 1993, 262). Potser els exemplars més pròxims al nostre, tipològicament i cronològicament, són els documentats a La Fonollera i a la cova de Bora Tuna, amb el mateix tipus de nansa (Pons 1984, Làm. 14, 4-6 i Làm. 60, 10).

Fig. 7, 14.- Aquest tipus d'urna i bona part de les que reproduïm a la Fig. 8, és la forma més nombrosa de la fossa 3036, cadascuna d'elles amb petites variants en l'acabat i proporcions del llavi, inclinació, decoració, etc. En qualsevol cas, el conjunt constitueix una forma amb forta personalitat, que no es pot confondre amb cap altra. Pròxima a la forma 13.a de Pons, trobem ben representat el prototipus estàndard del vas a la necròpolis Parrallí i el tornarem a veure al mateix estrat de Mas Gusó i a força altres que contenen els materials més antics del jaciment. En aquest cas, el fragment presenta una decoració incisa entorn el coll, en forma de sècs o línies verticals.

Fig. 7, 15.- Una variant del tipus anterior, amb el llavi més senzill. La pasta és del mateix tipus que predomina a la resta dels recipients de l'estrat. No gaire ben depurada, amb grans de quars i mica com a desgredant, poc fina a l'interior i molt polida a la superfície externa. Tota ella és de color marró fosc, tirant a negre i afumada en diversos llocs; però la de l'interior de la secció es veu de color vermellós. La decoració que marca la separació del cos i la panxa de l'urna està formada per un cordó imprès que, amb poques variants, veiem molt sovint en aquesta fossa.

Fig. 7, 16.- Fragment de vora d'un plat o bol semblant al núm. 13 de la mateixa làmina, però de parets més obertes. Argila de color marró vermellós, amb les característiques habituals. Per fora és molt polida. És una forma pròxima al tipus 2.b de Pons (Pons 1984, 136).

Fig. 7, 17.- Fragment de coll i llavi d'una urna del tipus majoritari a l'estrat, de color marró fosc i negre en alguns llocs. Desgredant de quars i mica i amb la superfície quasi brunyida. Trobem paral·lels idèntics en els estrats més antics de l'Illa d'en Reixac i a la Necròpolis Parrallí, recollits a la Tesi d'E. Pons, les quals conserven la decoració a la part més estreta del coll (Pons

1984, Làm. 30, 3 i Làm. 36, 1; Almagro 1955, fig. 325, 4 i fig. 334, 2).

Fig. 7, 18.- Vora amb nansa d'un recipient de parets quasi verticals, lleugerament obert, fet a mà i amb una argila de color fosc, amb clapes marrons a l'exterior (que té una superfície lluent), i ben negre a la superfície interna. Consultant els repertoris publicats, no hem trobat cap parel·lel idèntic a aquesta forma, de la que desconeixem l'aspecte general.

Fig. 8, 1.- És la primera d'un conjunt de tres urnes reproduïdes a la mateixa figura, totes de l'estrat 3036, amb característiques molt semblants pel que fa a la forma, decoració, acabats i tipus d'argila. Aquesta primera té la pasta de color negre, poc depurada, amb els habituals grans de quars i petites làmines de mica, a vegades de color daurat. Contràriament a la major part d'atuell citats fins ara, aquesta té polida -o espatulada- la superfície interna, mentre que l'exterior és ben ratllada, amb un acabat fet amb pinta. La decoració, una vegada més, la trobem a la unió del coll i el cos. Ara es tracta d'una franja de triangles impresos amb un punxó. Ni la forma, ni els detalls del llavi amb bisell, ni la decoració, ni l'acabat de la superfície exterior són desconeguts a casa nostra, sinó tot el contrari. Forma part d'una producció d'una forta personalitat, molt homogènia, que apareix en jaciments indígenes des de la fi del s. VII i inici del s. VI aC com a mínim, i perdura amb diverses variants i modificacions en el llavi encara durant un llarg període; ben bé fins a començament del s. IV aC. Les diferents variants i exemplars de l'estrat 3036 de Mas Gusó són, sens dubte, de les més antigues i no semblen posteriors al s. VI aC.

Fig. A6, 2.- La principal diferència formal d'aquest vas respecte l'anterior la trobem en el llavi, sense bisell intern, més curt i obert. Però la resta de característiques no difereixen gaire de les que veiem a les altres urnes. La pasta és de color vermell fosc i té parts afumades, sobretot a la meitat inferior. La superfície interna és polida i allisada, igual que la vora, per dins i per fora. A l'inici de la panxa presenta una franja de decoració impresa en forma de pinyons, i la resta del cos té un acabat ratllat, fet amb pinta.

Fig. 8, 3.- Podríem dir que la vora d'aquesta peça és una barreja de les dues anteriors. Té la mateixa forma, alçada i obertura que la primera, però sense el bisell intern, com la segona. La pasta és de color marró fosc i negre, a clapes; micàcia, amb grans de quars i desgredant gruixut. Mentre que per dins és molt polida, espatulada, per fora és ben ratllada, excepte el coll i el llavi. La decoració impresa que veiem a la unió entre el coll i la panxa està formada per una faixa d'impressions romboidals delimitada al damunt per petits sècs verticals. Tipològicament hem d'incloure aquests vasos en el grup 13b-c d'E. Pons, amb unes datacions poc precises entre el 700 i el 500 aC (Pons 1984, 132-133; DICOCER 1993, 266).

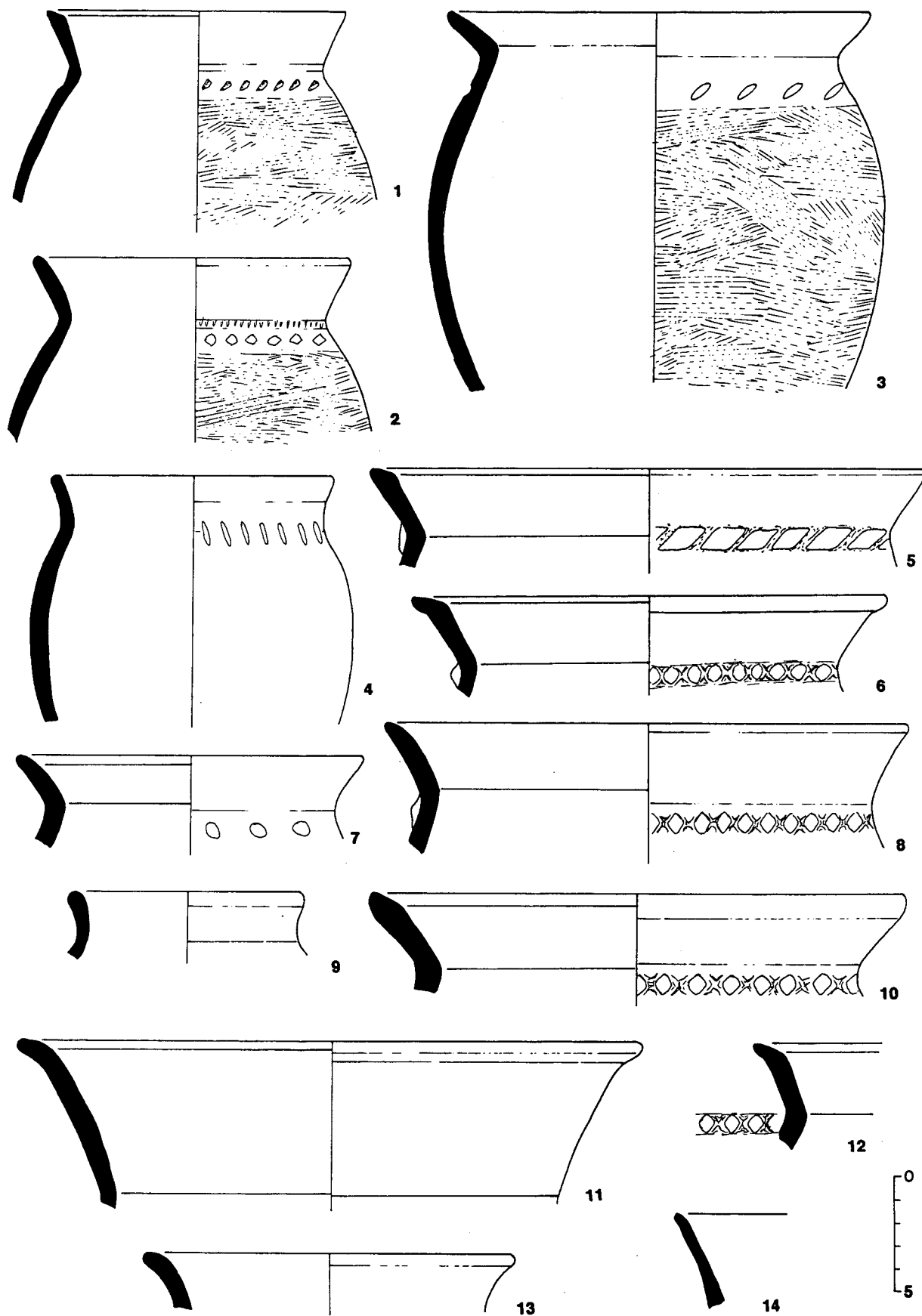

Figura 8. Urnes de ceràmica feta a mà de l'estrat 3036.

Fig. 8, 4.- Meitat superior d'urna pròxima al model anterior, però de llavi curt i poc obert. Pasta de color negre, poc depurada i força micàcia. Per dins és ben polida, però per fora té una superfície irregular, descurada. Sota la vora presenta una faixa decorada amb impressions llargues i inclinades. Tipològicament, també correspon a la forma 13 de Pons, que trobem a la Necròpolis Muralla N.E. d'Empúries, de mides més petites (Almagro 1955, 378; Pons 1984, fig. 51, 5; DICOCER 1993, 266), amb unes datacions d'inici del s. VI fins el s. V aC.

Fig. 8, 5.- Fragment de vora d'urna de la forma més corrent a l'estrat. Pasta de color marró fosc, polida, quasi brunyida a tota la superfície. Al voltant del coll té una franja de decoració aplicada en relleu, en forma de rombs inclinats. És un motiu inèdit fins ara a Mas Gusó, però el tornarem a veure més endavant.

Fig. 8, 6 i 12.- Un altre fragment del mateix tipus de vas, amb un llavi més desenvolupat cap a l'exterior que en els recipients que hem vist fins ara. Les característiques de l'argila són les mateixes de sempre i no val la pena repetir-les. Aquesta vegada, la superfície és de color negre com a conseqüència d'una cocció en foc reductor. També té totes les superfícies polides i quasi lluent. La decoració, a diferència de la dels darrers vasos, està formada per un cordó aplicat a la unió entre el coll i el cos, al qual una vegada enganxat es van fer impressions més o menys romboïdals amb els dits. El fragment és idèntic al que reproduïm amb el núm. 12 a la mateixa figura A6, però és ben segur que no es tracta de dos fragments del mateix vas.

Fig. 8, 7.- La forma d'aquest vas l'acosta, tipològicament, al núm. 3 d'aquesta làmina, i les característiques de l'argila i acabats tampoc el fan diferent a la resta de peces d'aquest interessant conjunt sebollit sota la vil·la tardo-republicana més de quatre segles abans que s'airegués l'edifici romà. La pasta, grollera si es mira dins la secció i en el tall, on apareix el desgredant de quars i mica, té la superfície de color marró fosc -gris, a vegades- i ben polida, brunyida, amb un aspecte quasi lluent. La decoració que, com sempre, trobem a la part baixa del coll o a l'inici de la panxa, és molt senzilla i està formada per una franja amb impressions irregulars, més o menys circulars. Correspon al tipus 13b o c de Pons, de vasos tancats.

Fig. 8, 8.- Fragment de vora d'un altre vas tancat, de mides força grans i tipològicament idèntic al de la Fig. 7, 15. La pasta és de color marró fosc, afumada en diversos indrets i molt polida en tota la superfície del tros conservat. La decoració, aplicada i després impresa com en bona part dels recipients del fossat, és una de les més típiques del conjunt i la podem veure repetida a les diverses làmines en les quals reproduïm el material de l'estrat.

Fig. 8, 9.- Vora d'una petita urna de parets més recetes que en el model majoritari que veiem repetida-

ment en aquest nivell arqueològic. La superfície, amb les mateixes tonalitats de color marró fosc, polida i amb desgredant més o menys gruixut a l'interior del tall, presenta el mateix aspecte que a la resta de fragments. Possiblement es tracta del mateix model de petit vas de la necròpolis Muralla N.E. publicat fa quaranta-cinc anys per Almagro, o una forma molt pròxima (Almagro 1955, 378 i 381). Cronològicament, la forma no s'aparta de la resta del conjunt (DICOCER 1993, 266).

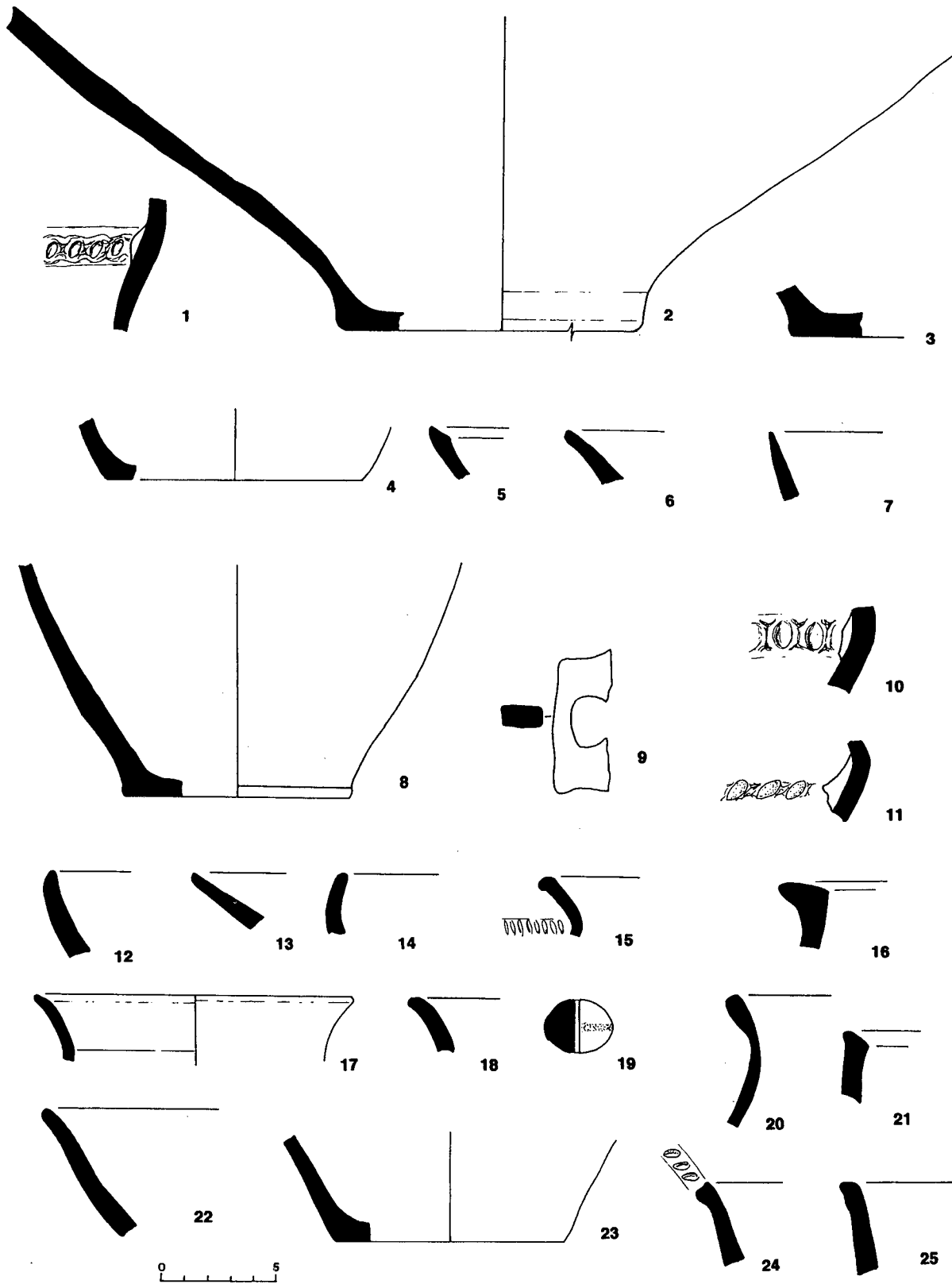
Fig. 8, 10.- Fragment de vora corresponent al tipus que ha esdevingut aclaparadorament majoritari a l'estrat. Aquesta vegada, amb variants pocs significatives en l'acabat del llavi i en el bisell interior, poc marcat. En general, tot el fragment té la superfície polida; brunyida per dins -que és de color negre-, i només polida per la banda exterior, que és de color marró fosc i presenta senyals de fumet. La decoració repeteix el motiu més estès en aquesta forma: el cordó enganxat i després imprès en el punt que marca la unió entre la vora i el cos.

Fig. 8, 11.- Variant de la forma majoritària, que en realitat caldria identificar amb la forma 21 d'E. Pons, (potser una evolució de la forma 16 ?); una urna de coll alt, esvelt i exvasat, i cos baix i esfèric, documentada a la necròpolis de la Foradada, a Torroella de Montgrí (Pons 1984, Làm. 50, 1). És un tipus de recipient amb una cronologia que s'ha situat *grasso modo* entre el 650-400 aC (DICOCER 1993, CNT-EMP U1b, 265), però que a Sant Martí d'Empúries ha aparegut associada amb altres materials pertanyents a les subfases IIA i IIB, d'entre els segles VII i VI aC (Aquilué *et alii* 1999).

Fig. 8, 13.- Fragment de vora, probablement d'una peça de forma semblant a l'anterior. Pasta de color marró fosc per fora i negre per dins, amb les mateixes característiques pel que fa a la composició de l'argila. La superfície és força polida.

Fig. 8, 14.- El darrer fragment d'aquesta làmina correspon a una vora de parets primes, d'un vas o una urna de coll obert, un pèl inclinat cap enfora. S'aparta dels tipus estàndards que hem anat veient fins ara; potser es tracta d'una forma pròxima al vas núm. 18 de la Fig. 7. La paret no té un gruix regular en tota la seva alçada i, l'argila, amb un acabat de color marró clar com a conseqüència de la cocció en un forn amb presència d'oxigen, es troba relativament ben depurada. La superfície és ben polida.

Fig. 9, 1.- Fragment sense forma del cos d'una urna provinent de l'estrat 2022, un nivell en què també van aparèixer grises monòcromes, àmfora grega oriental (de Lesbos?) i ceràmica jònia (de Samos?), a part d'un conjunt notable de ceràmiques indígenes fetes a mà i altres produccions ibèriques més recents. La pasta és de color negre a la superfície, micàcia, força polida i ben depurada. Com a tret més remarcable, veiem un cordó imprès a la zona d'unió entre el cos i el coll, amb una decoració característica i que ja hem trobat en ocasions anteriors.

Figura 9. Repertori de fragments d'urna, vasos tancats i plats/tapadora de diversos estrats de Mas Gusó, que contenen materials indígenes barrejats, a vegades, amb altres més recents.

Fig. 9, 2.- Meitat inferior d'un vas (potser un vas troncocònic), de l'estrat 2022. Pasta de color marró molt fosc i, en alguns llocs, negre. Mal depurada, amb quars i mica de mides força grans. La superfície exterior va ser polida i allisada amb un objecte dur i fi - potser una pedra o un tros de cuir-, que va deixar diverses marques semblants a cops d'espàtula. La forma del fragment conservat sembla que, en principi, no correspon a un vas tancat, sinó a un atuell troncocònic de base plana i peu poc marcat, assimilable al tipus Pons 1984, Làm. 58, 1. Però les mides d'aquest exemplar ens fan pensar que potser es tracta d'una gran urna d'una forma pròxima a la 11.b d'E. Pons (Pons 1984, 141), pròpia de les necròpolis de la segona etapa de transició de l'Empordà. Es tracta, en qualsevol cas, d'un especímen molt antic, sens dubte anterior al s. VI aC i que, si la identificació tipològica no és errònia, apareix a Sant Martí d'Empúries durant l'antiquíssima fase I, entre els segles IX-VIII aC (Aquilué *et alii* 1999).

Fig. 9, 3 i 4.- Dos fragments de base trobats als estrats 3037B i 3044, respectivament. Tenen poc interès, ja que es tracta de dos bocins que no permeten identificar la forma del vas, encara que endevinem que es tracta d'urnes o vasos tancats.

Fig. 9, 5, 6 i 7.- Tres fragments de vora de vasos oberts, d'un tipus pròxim al CNT-EMP C1, en diverses variants, trobats als estrats 3044 i 3037B. Encara que sempre es tracta de vasos oberts, troncocònics de parets molt obertes, cadascun d'ells té unes característiques que el diferencien dels altres. L'acabat del llavi, a vegades amb un bisell a l'interior, i altres amb una vora ben estreta, assenyalen diferències respecte el ripus genèric. La seva cronologia, que no podem afinar en base a bocins d'aquesta mida, es pot situar a l'engròs entre mitjan s. VI i el s. IV aC, encara que l'acabat polit i el tipus d'argila, semblant al de tants altres exemplars trobats en els nivells més antics del jaciment, aconsellen situar-los en el període més reculat.

Fig. 9, 8 i 23.- Part de la meitat inferior d'un vas tancat, una urna del tipus 13 de Pons, trobat a l'estrat 3036, amb una cronologia de la primera meitat del s. VI aC. La composició de la pasta, el desgreixant de quars i mica i els acabats, amb la superfície de color vermell fosc i sense polir, fan aquests dos exemplars idèntics a la resta de vasos del fossat.

Fig. 9, 9.- Nansa de forma quasi quadrada, de l'estrat 3036, que sembla pertànyer a un recipient amb la paret molt recta, potser un plat/tapadora del tipus Pons 1984. Làm. 43, 1. Però no ho podem saber amb seguretat. La composició de l'argila no és diferent a la de la resta de peces d'aquell estrat.

Fig. 9, 10 i 11.- Dos fragments sense forma corresponents a la part d'unió del coll i el cos de sengles urnes, trobats als estrats 3044 i 3033, físicament separats, però amb la mateixa composició i un context cronolò-

gic molt pròxim. Val la pena remarcar la decoració feta amb un cordó imprès, que veiem repetida en tants exemplars de Mas Gusó.

Fig. 9, 12 i 14.- Aquests dos fragments provenen de l'estrat 3036 i tenen una forma molt semblant. Corresponen, en tot cas, a la forma 2 de Pons o a alguna de les seves variants, molt abundant a la Muralla N.E. d'Empúries, associades amb importacions orientals pròpies del s. VI a.C. i amb urnes de superfície exterior pentinada i decoració de cordons impresos com els dos anteriors exemplars, igual que a Mas Gusó (Almagro 1955, 378-391; Pons 1984, 336; DICOCER 1993, 263).

Fig. 9, 13.- La forma genèrica d'aquest fragment és molt semblant. Es tracta, ara, d'un plat/tapadora del tipus 1 trobat a l'estrat 3036 (DICOCER 1993, CNT-EMP C3a). La pasta de color marró fosc, és força ben depurada, amb quars i mica. Les superfícies es van polir acuradament.

Fig. 9, 15.- Vora de vas tancat de l'estrat 3036, del tipus genèric i més corrent en aquell nivell arqueològic. El llavi és més engruixit del que sol ser habitual i la decoració de la part baixa del coll és força més fina del que solem veure en altres exemplars.

Fig. 9, 16 i 21.- Fragments de vora, variants d'una forma característica de l'Empordà durant aquest període, relativament abundant a l'estrat 3036, d'on prové el primer (cf. Fig. 7, 1 a 3). El segon es va trobar a l'estrat 3044, associat amb altres materials del s. VI al III aC.

Fig. 9, 17 i 18.- Vores d'urna, sense cap peculiaritat especial, trobades a l'estrat 3036. Es repeteixen les característiques de l'argila i acabats.

Fig. 9, 19.- Fusaiola provinent de l'estrat 3036, de color marró fosc i molt polida. Presenta senyals de desgast a la part més ampla del cos.

Fig. 9, 20.- Vora de vas tancat, de l'estrat 3044, associat a diversos fragments de ceràmica àtica, ibèrica pintada, ceràmica pseudojònia i diferents fragments de ceràmica indígena feta a mà, alguns dels quals ja s'han comentat fa poc. A diferència d'altres peces fetes a mà, el desgreixant de la seva argila conté, aquesta vegada, un percentatge de mica altíssim.

Fig. 9, 22.- Fragment de bol o vas troncocònic sense característiques remarcables, de l'estrat 3036. És de bona qualitat, amb l'argila ben depurada, amb grans de quars i calç. En general, la superfície, tota ella polida o brunyida, és de color gris perla, amb clapetes negres en alguns indrets.

Fig. 9, 24 i 25.- Dos fragments de vora de vasos tancats, tipològicament molt semblants, malgrat que desconeixem l'evolució exacta de la resta del cos. Ambdós pertanyen a l'estrat 3037B. Remarquem, en el primer fragment, la decoració feta entorn l'anell del llavi, impresa de manera ben acurada, amb un motiu que es repeteix constantment a la ceràmica feta a mà de Mas Gusó. Més endavant veurem una altra peça amb el mateix tipus de decoració en el llavi.

Fig. 10, 1.- Meitat superior d'una peça de coll i vora oberta, una urna semblant a la majoria de les que hem vist fins ara. Prové de l'estrat 3050, les restes d'una antiga fossa tallada a la roca natural, totalment capgirada en època moderna quan es va obrir un rec de desgüàs al turó i, per tant, trobada fora de context. L'argila en general és de color gris, vermellós a la part superior, força mal depurada i molt micàcia. Entorn l'inici del cos apareix un cordó enganxat, amb decoració impresa i motius romboïdals. És la decoració característica de les urnes trobades a la fossa 3036, comentada fa poc. Recentment ha aparegut als estrats antics de Sant Martí d'Empúries i l'identifiquen, en principi, amb la forma 13c, corresponent a la Fase IIB, inclòs dins el grup empordanès del Ferro I, amb una cronologia d'entre el darrer quart del s. VII i el primer quart del s. VI aC (Aquilué *et alii* fig. 8).

Fig. 10, 2.- Meitat superior d'una segona urna, de parets més obertes i gruixudes, apareguda al costat de la d'abans, a l'estrat 3050. La composició de l'argila és força més grollera, mal depurada, amb grans de quars de mides força grans i mica daurada, que es veu a la superfície interna, de color marró fosc. Per fora, amb un color semblant, però afumada a la part de baix, veiem una faixa de decoració incisa amb un objecte punxegut i, a sota, les típiques ratllades fetes amb una mena de pinta. Aquest tipus d'urna presenta una forma senzilla que no la fa especialment diferent al conjunt genèric de vasos tancats. Recorda els petits vasos de la necròpolis emporitana (Almagro 1955, 381, 23), forma 13 de Pons, inclosa en el DICOCER (1993, 266), amb una cronologia aproximada d'entre el 600-500 aC.

Fig. 10, 3.- Vas de parets verticals, de l'estrat 2024, conservat de manera precària. Pasta de color marró fosc, amb desgüaxant de mida regular i amb la superfície polida. És difícil identificar la forma, però tot sembla assenyalar que pertany al tipus 21a o a una forma molt pròxima, potser a la urna Pons 1984, Làm. 42, 1.

Fig. 10, 4.- Vora de plat/tapadora de la forma 2 de la tipologia d'E. Pons. L'argila és força grollera i mal depurada, però amb la superfície interior allisada i fina. Al llavi interior té un bisell molt marcat. Possiblement s'hauria de datar a cavall dels segles VII i VI aC, dins el grup o fase IIB de Sant Martí d'Empúries.

Fig. 10, 6.- Fragment d'espàtlla d'una peça de grans dimensions, per la forma, semblant o idèntic als exemplars 1 o 10 de la mateixa figura. Prové de l'estrat 2024, associada a materials força antics, del s. VI-V aC (grisa monòcroma, ibèrica pintada, àtiques, etc.). Va ser cuita en foc oxidant i la superfície és força polida per la part de dins, que va quedar ennegrida. L'argila és molt micàcia. Per fora conserva part d'un cordó aplicat i imprès amb motius circulars.

Fig. 10, 7.- Estrat 2024. Part de la panxa d'una urna de pasta fosca, rugosa per fora i ben polida i allisada per

dins. El cordó decorat presenta un seguit d'impressions allargades i inclinades. Possiblement pertany al tipus més corrent, assimilable a la forma 13c, encara que és difícil representar gràficament de manera adequada el fragment, ja que costa esbrinar la seva inclinació.

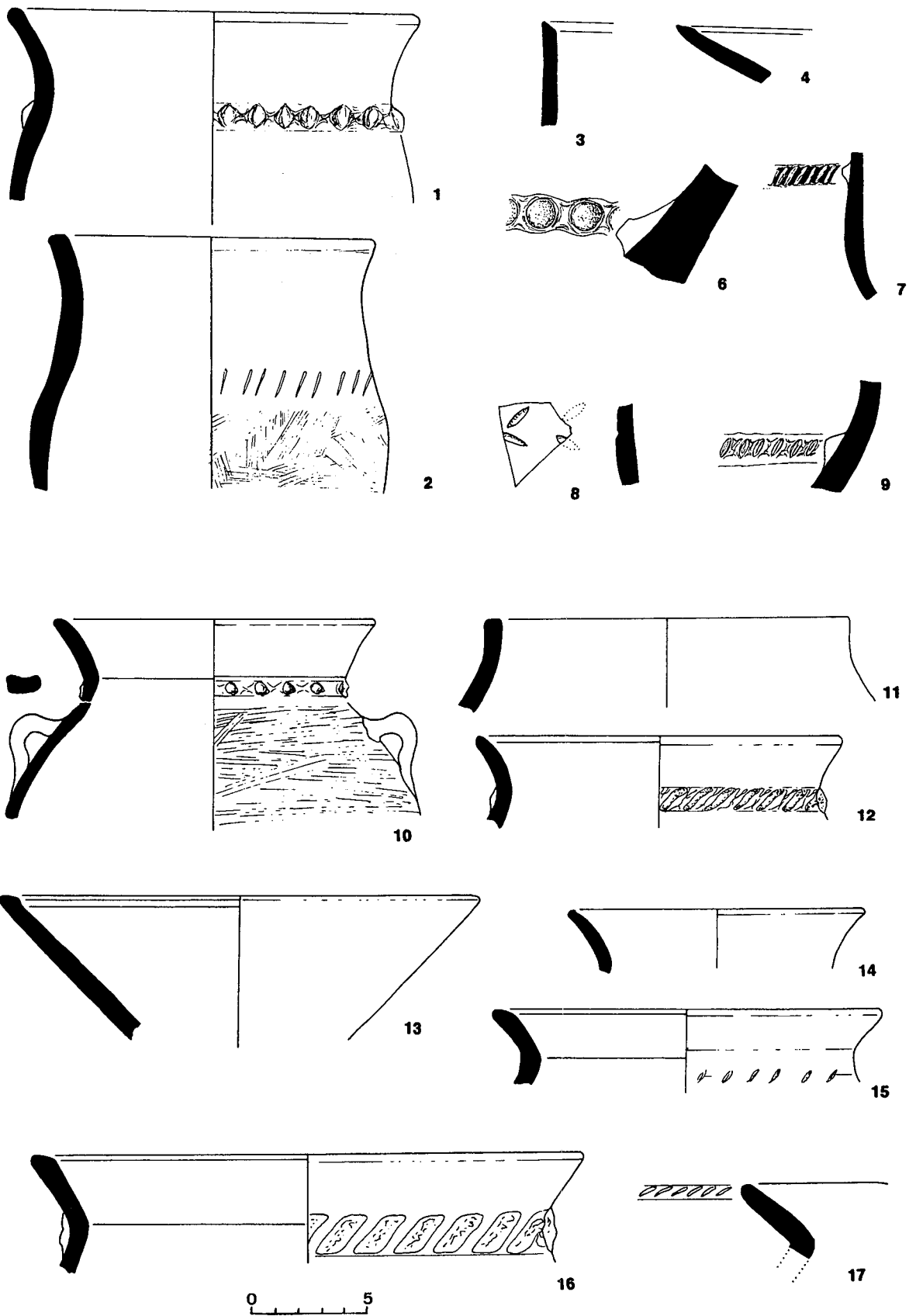
Fig. 10, 8.- Estrat 3045. Un bocí del cos d'un recipient tancat, de forma desconeguda, que presenta com a tret més interessant la decoració impresa en forma de pinyons posats en aresta o espiga, identificada per Pons en vasos de la 3a etapa (Pons 1984, 127).

Fig. 10, 9.- Un altre fragment de l'espàtlla d'un vas de l'estrat 2024. Tot i tractar-se d'una urna de ceràmica grollera feta a mà, les característiques són les típiques de la ceràmica oxidada, amb un color taronja fosc, però depurada de manera poc acurada, amb grans de quars, punts marrons i mica daurada. Una vegada més, conserva una decoració feta amb un cordó enganxat per fora, amb impressions profundes i romboïdals.

Fig. 10, 10.- Meitat superior d'urna de la forma 13c típica, identificada àmpliament a les excavacions de Sant Martí d'Empúries, en nivells de la fase IIB, a cavall entre els segles VII i VI aC. Prové de l'estrat 3035. Hem vist aquest tipus de recipient moltes vegades a l'estrat 3036, el més intacte i ben identificat de Mas Gusó. La pasta, de color marró fosc per fora i negre per dins, de superfície polida a l'interior, té les mateixes característiques que a quasi tots els vasos d'aquell altre estrat, i que veiem repetides una i altra vegada en els atuells de l'edat del Ferro I del jaciment. Per fora, a part de la superfície acabada o decorada (?) amb ratllades fetes amb pinta, té una clara decoració impresa amb motius més o menys romboïdals.

Fig. 10, 11.- U.E. 3035. Tot i que podem identificar força bé la forma general d'aquest vas tancat, una urna, no pertany a la forma millor documentada a Mas Gusó. El coll i llavi vertical, més aviat inclinat cap a l'interior del recipient, l'allunyen dels estàndards més habituals identificats en el jaciment baixempordanès. Es tracta, sens dubte, d'una variant de la forma 13b, àmpliament representada en un elevat nombre de jaciments d'aquestes comarques entre els segles VII-VI i el s. III aC (DICOCER 1993, 267). Un nombre prou important es va localitzar a les sitges de Saus, amb una cronologia del s. IV aC: (Casas 1985, 89-105); però també el trobem a les necròpolis emporitanes (Almagro 1955, 397). El nostre fragment és d'una argila que una vegada cuita ha donat un color marró molt fosc, amb desgüaxant de mica daurada que es pot veure a la superfície interna, un pèl grollera. L'exterior és ben polit i llis.

Fig. 10, 12.- Fragment de vora d'un vas tancat de l'estrat 3035. Pasta de color marró fosc, molt micàcia i amb les superfícies polides. La decoració, impresa damunt d'un cordó enganxat entorn l'inici del coll, adopta la forma de llàgrimes inclinades, com el motiu de fulles que sol trobar-se en recipients de la 3a etapa de poblament (Pons 1984, 127).

186

Figura 10. Urnes i diferents exemplars de vasos tancats fets a mà i amb decoració a l'espatlla, amb motius impresos i incisos.

Fig. 10, 13.- Paret i vora d'un plat/tapadora de l'estrat 3035. La pasta, molt micàcia, és de color marró fosc i, en alguns llocs, quasi negra. Tota la superfície està ben polida, quasi brunyida, amb un aspecte francament lluent. Correspon a la forma 1c de la Fase IIB identificada a Sant Martí d'Empúries (Aquilué *et alii* 1999, fig. 8), amb una cronologia molt reculada i que s'ha situat entre els darrers decennis del s. VII i els primers del s. VI aC.

Fig. 10, 14 a 17.- Encara que presenten lleugeres diferències entre ells, sobretot a causa de les seves mides diverses, aquests quatre fragments de vora (els tres primers, de l'estrat 3035 i, el darrer, de l'estrat 2025), pertanyen al mateix tipus genèric: la forma 13 c típica, del grup empordanès de l'edat del Ferro I, que apareix constantment en els jaciments protohistòrics de la zona empordanesa fins ben entrat el s. VI aC. No val la pena repetir les característiques de composició de les argiles ni acabats, que segueixen la norma que ja hem vist al comentar tants i tants fragments que hem anat analitzant fins ara. Val la pena fixar-se en els diferents tipus de decoració a la unió entre el coll i el cos dels exemplars 15 i 16. La primera, amb incisions senzilles i, la segona, amb un cordó fet amb elements romboidals en relleu aplicats aparentment un a un, que hem vist en una altra peça de l'estrat 3036, pràcticament igual que aquesta. Sí que és diferent -però no inèdita- la decoració en el llavi del fragment darrer de la làmina. També l'hem vist abans en un bocí de vora de l'estrat 3037b (Fig. 9, 24).

IMPORTACIONS GREGUES I IMITACIONS OCCIDENTALS

Els primers contactes amb la Mediterrània oriental es documenten a Mas Gusó mercès a un munt considerable de fragments de diverses produccions jònies i àtiques, la major part sense gaire entitat i tan esbocinades que no és possible la seva representació gràfica i, menys encara, la identificació de formes, tallers o pintors (pel que fa a ceràmiques àtiques de figures negres i figures roges). A les figures 13 i 14 hem recollit aquells fragments que s'identifiquen amb claredat, encara que en el cas de la ceràmica àtica el conjunt sigui poc homogeni i aplegui exemplars de diverses èpoques, des del s. VI fins el s. IV aC.

Més homogeni és, en canvi, el grup de materials de la Mediterrània occidental, imitacions dels productes que arribaven de l'altre extrem del mar, algunes fabricades a les nostres comarques. Potser és perquè les produccions detectades pertanyen als tipus més antics, als atuells que imitaven la forma de les primeres copes jònies del s. VI aC i que es van elaborar en ceràmica grisa monòcroma o en ceràmica taronja de la zona massaliota i que tenen una personalitat singular que no dóna lloc a confusió. Fins i tot alguns exemplars de ceràmica ibèrica a torn feta a l'àrea empordanesa permeten des-

triar-ne un grup concret i a part del conjunt de ceràmica pintada que a partir del s. VI aC fins el s. II aC, amb els darrers *khalatoi*, apareix de manera constant en els jaciments indígenes de casa nostra. Són pocs fragments, que val la pena comentar a part.

Volgudament hem deixat de banda el nombrós conjunt format per la ceràmica ibèrica pintada, de totes èpoques, o les importacions feniciopúniques. D'una banda, per l'elevat volum de material, que allargaria de manera innecessària aquest primer estudi sobre el jaciment i, de l'altra, perquè es tracta, com dèiem, de produccions que pertanyen a èpoques diferents, sovint allunyades del període més antic del jaciment que ara estudiem. En el moment adient podrem analitzar amb més detall i extensió el conjunt sencer pertanyent a l'ocupació ibèrica del turó, sense deixar a part cap material.

LA CERÀMICA DE PASTA CLARA DEL TALLER D'ULLASTRET

És un producte de difusió estrictament local, fabricat ben probablement a Ullastret entre mitjan segle sisè i el primer quart del s. IV aC, amb un origen força clar cap al 550 aC (Pradell *et alii* 1995, 23). Molt homogènia, la pasta és de color taronja clar, dura, ben depurada, força compacta, amb petites porositats i bombolles a l'interior del tall, i amb les superfícies polides, de manera que ofereixen un tacte peculiar, com de sabó. A part, es caracteritza per presentar un repertori limitat, majoritàriament de vasos hemiesfèrics, una mena de bols o plats alts, que normalment estan decorats per l'interior amb una fina pintura de color marró-taronja, poc més fosca que la resta de la superfície del vas. Els motius solen ser molt senzills. Bàsicament, fulles, raigs i motius amb aparença vegetal.

Els tres fragments identificats (no sabem si a Mas Gusó hi ha altres bocins sense forma que ens puguin haver passat per alt), presenten les característiques típiques que acabem de descriure (Fig. 12 1 a 3). Pertanyen, tots tres, al bol de la forma 1 (CL-ULL Cp1), i es van trobar en estrats pròxims i contemporanis, barrejats amb altres materials dels segles VI al II aC com a conseqüència del capgirament d'estrats que es va produir amb la construcció de la vil·la tardorepublicana (U.E. 3044 i 3045).

El primer, millor conservat, conserva part de la decoració pintada en el fons intern, amb fulles posades de manera radial entorn el punt central del fons, delimitades al voltant per dues ratlles també pintades.

El segon, però, no té cap tret especial, a part d'una lleugera franja pintada per la banda exterior del peu. El tercer fragment, que és ben poca cosa, permet identificar, una vegada més, la forma més abundant de la producció. Es tracta d'un esquerdís de la vora d'un vas hemiesfèric, tan petit que no podem saber-ne el diàmetre (Fig. 12, 3).

LA CERÀMICA GRISA MONÒCROMA

És aquella ceràmica que en el decurs dels anys ha rebut noms diferents, des de "pseudo-focea", "joni-focea" o "grisa eòlia", però que finalment s'ha designat de manera consensuada com a ceràmica grisa monòcroma, fabricada a la Mediterrània occidental (Provença, Llenguadoc, Rosselló, etc.), encara que alguns fragments documentats a Marsella semblen provenir de Foça i s'endevinen, també, tallers locals a la zona empordanesa.

Tècnicament és molt homogènia, amb unes característiques comunes que identifiquen el producte a primer cop d'ull. Pasta de color gris clar, fina, molt dura, ben depurada i amb petits punts blancs en la seva composició, com a conseqüència d'utilitzar petxines engruades com a desgreixant. Normalment veiem una patina lluenta en algunes parts dels vasos, a la base o a tota la peça, encara que tot sovint ha caigut a causa de l'erosió i desgast dels recipients. El repertori de formes és molt variat, tot i que predominen, segons les èpoques, imitacions de les copes jònies del tipus 1 i sobretot B2, copes carenades, plats *a marli*, gots, etc.

Quant a la datació, encara que la producció es detecta entre el primer quart del s. VI fins la fi del s. V aC i sembla aparèixer a casa nostra entorn el 550-540 aC (Pradell *et alii* 1995, 23), és entre la segona meitat de la sisena centúria i la primera del segle cinquè que s'observa la més gran difusió d'aquesta categoria ceràmica. Pel que fa als exemplars de Mas Gusó, amb molts bocins però poques formes classificables, cal assenyalar, en primer lloc, la seva presència en qualsevol estrat de l'assentament indígena, massa sovint com a material residual barrejat amb produccions més pròpies dels segles IV i III aC i, a vegades, a l'estrat superficial. En altres ocasions, no obstant, apareixen fragments en nivells que s'han de datar entre la fi del s. VI i inici del s. IV aC, encara que alguna vegada es van veure afectats per la construcció d'època romana. D'entre tots, n'hem pogut fer un recull que permet mostrar els fragments més significatius apareguts en diversos indrets del jaciment (Fig. 11).

Inventari

Fig. 11, 1.- Una gran copa de l'estrat 2022, que probablement cal identificar amb la forma DICOCER GR-MONO 5b-e o Arcelin forma V, grup 3 o 7 (Arcelin-Pradelle, 1984, fig. 43, 326-333), segons si tenia nanses o no (el nostre fragment no abasta la totalitat del cos de la peça). La seva argila, de gran qualitat en la textura i acabats, presenta les característiques ja assenyalades abans. S'hauria de datar, *grosso modo*, entre el 575-500 aC (DICOCER, 1993, 448) i, filant més prim, en el segon quart del s. VI aC, en base als paral·lels documentats al Llenguadoc (Py 1974, 166-170), i a Sant Martí d'Empúries (Aquilué *et alii* e.p.).

Fig. 11, 2.- Un segon fragment de l'estrat 2022 pertany a un vas obert, un plat o un bol pròxim al tipus GR-MONO 4, del tipus *b* d'Arcelin (Arcelin/Pradelle 1984, fig. 54, 461-463), amb una cronologia semblant a l'anterior. Aquesta vegada, la base està recoberta d'un tel lluent i més fosc, una mena de patina semblant al vernís, obtinguda pel poliment de la superfície.

Fig. 11, 3 i 4.- La tercera forma correspon a dos gots dels estrats 2024 i 2022, respectivament (Fig. 11, 3 i 4). Són de molt bona qualitat, de color gris clar, fractura recta i dura. Ambdós pertanyen a la forma GR-MONO 13c (DICOCER 1993, 452), documentada per Giry l'any 1967 i que sembla respondre a una tradició indígena més que a influències colonials (Giry 1967, 217-244). Sol tenir una cronologia genèrica dins el s. VI aC, encara que possiblement, en el cas de Mas Gusó, l'hauríem de situar en un moment més pròxim a la transició entre els segles VI i V aC.

Fig. 11, 6. Fragments d'un vas de l'estrat 2022, que sembla correspondre a la part d'unió del coll i el cos d'un vas carenat del tipus GR-MONO 6b, o potser a la cràtera de tipus GR-MONO 15a, si la difícil orientació del fragment fóra una altra i el coll més vertical del que el fragment conservat deixa entreveure amb dificultats, encara que no podem tenir-ne l'absoluta seguretat. És més probable que es tracti d'una urna de la forma VII d'Arcelin o una de les seves variants. Les característiques de l'argila i acabats són les mateixes que ja hem vist en els fragments anteriors. Tant se val; la seva cronologia és, genèricament i a l'engròs, la mateixa (entre el 555-400 aC).

Fig. 11, 5, 7 i 8.- Es tracta de tres fragments de base (el segon d'ells, atípic), de peces de forma incerta, encara que tot sembla assenyalar que es tracta de bols o vasos oberts. Tots van ser trobats a l'estrat 1004. No tenen cap interès especial, a part de la seva presència en un estrat en què els materials d'època ibèrica són relativament abundants, encara que barrejats amb altres més recents.

Fig. 11, 9.- Fragment de vora d'un plat pertanyent a la forma III, grup 2 d'Arcelin, aparegut a l'estrat 3001 l'any 1999. Pasta de color gris clar, ben depurada, força micàcia, fractura recta i de tacte quasi farinós. El recobriment, semblant a un vernís, és de color gris molt fosc, quasi negre, ben conservat, espès, adherent i un pèl gastat per la part interior de la peça. A la part alta, per fora, hi ha una franja decorada amb les típiques ondulacions fetes amb pinta. La qualitat general del fragment és notable i s'hauria de datar, amb menys precisió del que voldríem, a les darreries del s. VI o, millor, dins la primera meitat del s. V aC (Arcelin/Pradelle 1984, 69-71).

Fig. 11, 10.- Plat *a marli* de l'estrat 3066. Pasta de color gris fosc, un pèl rugosa, però ben depurada, amb minúsculs punts de mica i alguns petits punts blancs. El vernís (per anomenar d'alguna manera el recobriment

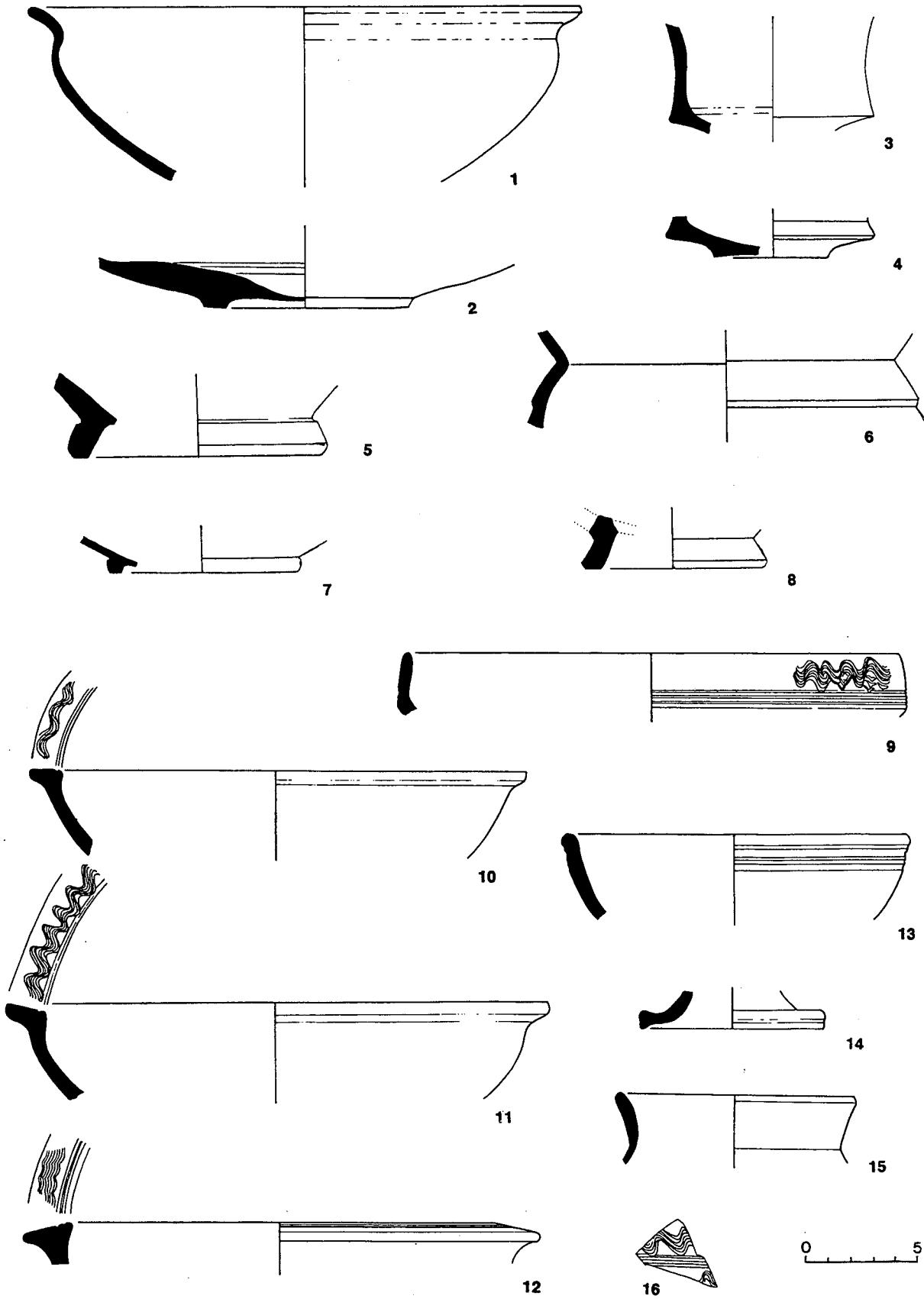

Figura 11. Ceràmica grisa monòcroma.

que veiem a totes les superfícies de la peça), és de color gris amb tonalitats marrons molt fosques en alguns punts, però no arriba a ser negre del tot. Es noten unes profundes ratlles de tornejat. Damunt la vora plana conserva malament la decoració d'ondes fetes amb pinta, marcades no gaire profundament. La banda decorada no està delimitada, com en altres casos, pels dos acanalats a la part interior i exterior de la vora.

Pertany a la forma IV i, segurament, al grup 3 d'Arcelin. Si l'atribució és la correcta, l'hem de considerar una producció d'un centre del baix Roine que es documenta des del segon quart del s. VI aC i que fou molt actiu fins a mitjan segle V aC, fins que va desaparèixer cap a la fi del mateix segle o poc més tard (Arcelin-Pradelle 1984, 129). També hem de recordar que Nickels constata l'abundància de plats *a marli* amb decoració i sense les dues franges acanalades en estrats de la segona meitat del s. VI aC i no rebutja la seva desaparició cap a la fi del mateix segle (Nickels, 1978, pp. 251-252). De tota manera, cal tenir en compte que les primeres datacions fiables per al grup 3 són de la segona meitat del s. VI aC i, com dèiem suara, es fa especialment abundant a partir de la transició entre els segles VI i V, perdurant fins ben bé a mitjan s. V aC (Arcelin/Pradelle 1984, 102-104).

Fig. 11, 11.- Fragment de plat *a marli* de la forma IV, grup 3, aparegut l'any 1999 a l'estrat 3060. Pasta de color gris clar, fina, ben depurada, quasi sense mica que s'aprecii a primer cop d'ull. El recobriment és de color gris fosc a totes dues superfícies del plat, i en algunes parts ha caigut. A la part superior de la vora, més inclinada cap endins del que sol ser habitual a la forma, hi ha una decoració ondulada feta amb una pinta, profundament incisa i delimitada, per la part interior, per una canal ben marcada. Trobem abundants paral·lels, àdhuc amb la mateixa variant del llavi inclinat a l'interior, en el treball de Nickels, encara que normalment presenten una carena ben marcada entre la vora i la paret del vas (Nickels 1978, fig. CXV-CXVII).

Fig. 11, 12.- Una variant prou interessant d'un plat *a marli* de l'estrat 2007. Parets més gruixudes del que sol ser habitual i, aquesta vegada, amb el llavi inclinat cap enfora. Pasta feta amb làmines molt apretades, com de fulla, pigallada de mica i amb alguns punts blancs. El tall és rugós, però gastat. El recobriment, molt calgut, és de color gris fosc i es conserva només a l'exterior i, encara, malament. La decoració, pentinada, també està força gastada, i queda delimitada per la part interior de la vora per dues línies acanalades.

Fig. 11, 13.- Fragment d'un vas de la forma II, de l'estrat 3001. La composició de la pasta i acabats presenta unes diferències notables en relació amb la de la resta de fragments de grises monòcromes del jaciment. La pasta és de color gris clar, poc fina al tacte, però força ben depurada, molt micàcia i amb petits punts negres o marrons semblants a restes de ceràmica cre-

mada i esmicolada. El recobriment semblant a vernís només es conserva parcialment a la superfície interna, i ha caigut tot el de l'exterior. És de color gris clar, quasi de la mateixa tonalitat que veiem a l'argila del vas. Sembla un producte local, les característiques del qual poc tenen a veure amb les de les produccions del Roine i provençals.

Fig. 11, 14.- Base d'una copa de l'estrat 3066 (una sitja amortitzada cap a inici del s. III aC). Pasta de color gris no gaire fosc, una mica rugosa, ben depurada, força micàcia i amb petits punts blancs. La superfície presenta una coloració més fosca, quasi negra, amb un tel de vernís espès, ben repartit i molt adherent. Es tracta d'un peu de vas o copa del tipus 523 d'Arcelin, normalment associat a vasos del grup 2, tipus 2 (Arcelin/Pradelle 1984, fig. 55).

Fig. 11, 15.- Vora d'un vas o copa de l'estrat 3066, que recorda alguns exemplars de la forma VI, grup 2 d'Arcelin, no decorada (Arcelin/Pradelle 1984, fig. 44, 346). L'argila és de color gris, no gaire fosca, una mica rugosa, ben depurada, micàcia i amb punts blancs. El vernís, de color negre, és espès, ben repartit i molt adherent.

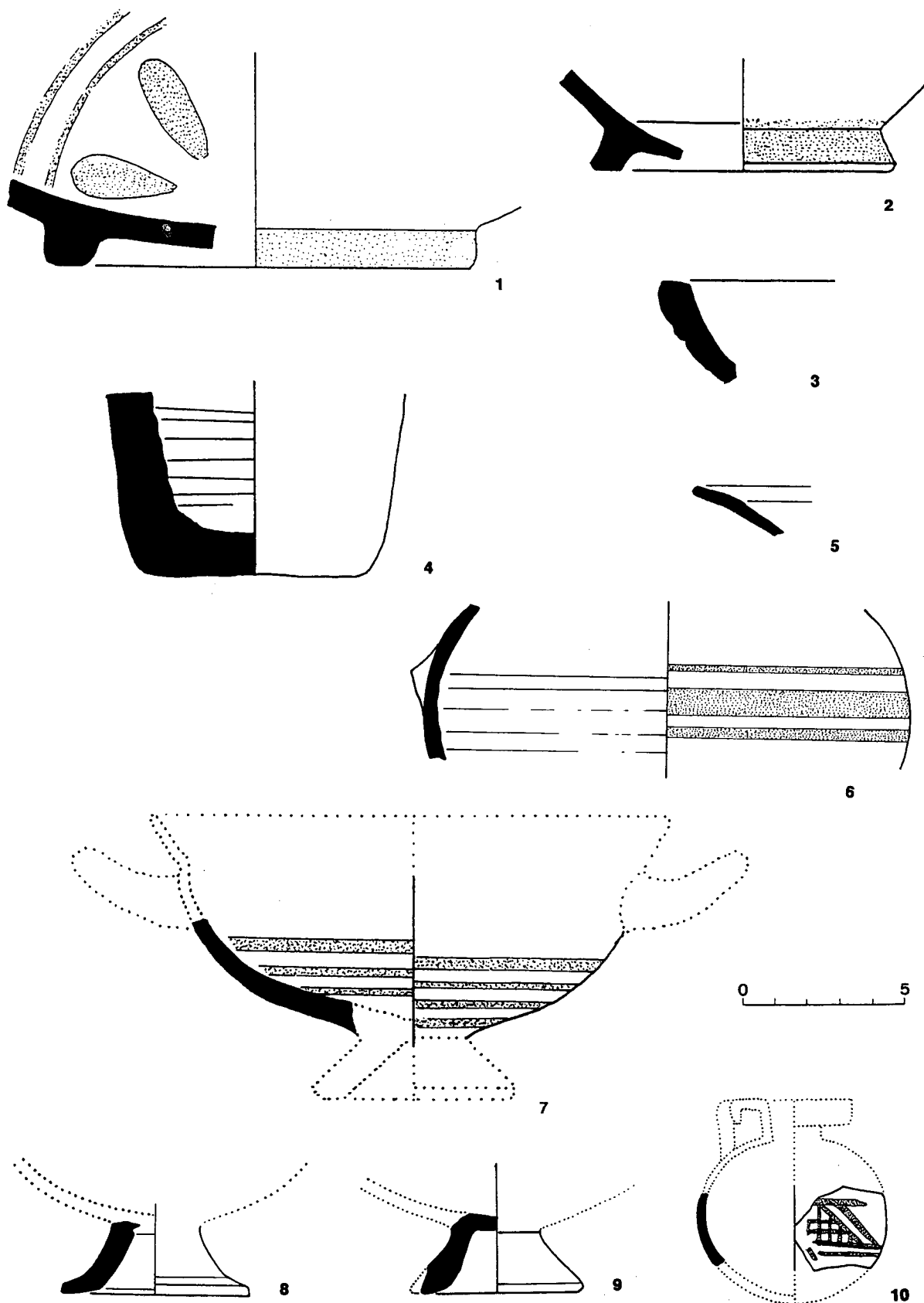
CERÀMICA CLARA DE TRADICIÓ MASSALIOTA

Es tracta de produccions originalment de Marsella, que imiten algunes de les formes més corrents de la Grècia oriental i que en moltes ocasions s'han denominat pseudojònies i ceràmica grega d'occident (igual que les grises monòcromes), ja que presenten les mateixes característiques que veiem en els productes imitats.

La pasta, més o menys micàcia, sol ser de color taronja clar, fina i molt ben depurada, i la seva característica principal és l'engalba vermell-amarronada que recobreix els vasos i les franges pintades a l'interior i exterior de les copes i vasos oberts, d'un color semblant a la mateixa engalba, però sensiblement més fosc.

Pel que fa a la seva cronologia, l'inici de la producció sembla que ha de situar-se cap a l'inici del s. VI aC quan el repertori de formes és el mateix que el que veiem a la ceràmica oriental, i s'acaba cap al s. IV aC, amb possibles perduracions. El període de més difusió s'ha de situar, segons assenyalen totes les evidències, entre mitjan s. VI i inici del s. V aC (Py 1974, 174-177).

En el cas de Mas Gusó, on hem pogut identificar amb claredat una dotzena de fragments d'aquesta categoria ceràmica, dels quals només en quatre ocasions en podem conèixer la forma (dos de l'estrat 2019, un de l'estrat 3061 i el darrer de la sitja 3072), semblen correspondre al període més antic de la producció, ja que el segon d'ells, com a mínim, es pot reconstruir com una copa de tipus jònic de la forma B2, malgrat que no trobem la vora i el peu. L'altre és un fragment de llavi de forma dubtosa, però que recorda el d'algunes copes del mateix tipus genèric que solen tenir la vora un pèl

191

Figura 12. Diferents tipus de produccions colonials, locals o de la Mediterrània occidental, i ceràmica coríntia; 1 a 3, Ceràmica ibèrica de pasta clara atribuïda al taller d'Ullastret; 4, Peu d'àmfora oriental, probablement de Lesbos; 5 a 9, Produccions de pasta clara de tipus massaliota; 10, *Arybalos* corintis.

inclinada cap a l'exterior (DICOCER 1993, 211, CL-MAS 423). No hi veiem, però, cap resta de pintura ni altra decoració a part de l'engalba de color marró-taronja (Fig. 12, 5 i 7).

Un tercer fragment correspon a la part del cos d'una gerra de tipus esfèric, amb una sola nansa. La pasta, típica, és de color beix groguenc, fina, ben depurada, de tacte lleugerament farinós i molt micàcia. La superfície exterior, llisa i polida, està decorada amb tres franges de pintura de color carbassa, mentre que l'interior no té cap mena de decoració pel fet de tractar-se d'un recipient tancat (Fig. 12, 6).

El quart bocí també presenta les característiques típiques de les produccions colonials d'occident o pseudojònia. Pasta de color taronja clar, quasi groguenc, molt dura i ben depurada, però amb un component micaci important. La fractura sol ser recta, i el tall molt fi. El vernís que el recobreix agafa una coloració més fosca, vermell fosc o amarronat, amb franges quasi negres, generalment espès i ben conservat. L'anell de repòs del peu i l'interior de la base són reservats (Fig. 12, 8).

Citarem, per acabar, un altre bocí del peu d'una copa semblant a les dues anteriors, més mal conservat, però en el qual s'aprecien perfectament les característiques de la producció. La pasta és de color taronja clar, amb desgredant de petits punts blancs repartits de manera irregular, molt micàcia i amb les superfícies poc polides, fins al punt que la part exterior del peu és irregular i acabada de modelar o polir a mà (Fig. 12, 9). El vernís només ocupa la part externa del peu i el fons intern del vas. La part interna de la base és reservada. Té una coloració a mig camí entre el vermell i el marró; força espès, ben adherit i repartit de manera homogènia.

ÀMFORES

Dins l'apartat d'importacions de la Mediterrània oriental, en el context cronològic dels primers contactes colonials, només hem pogut identificar clarament un fragment d'àmfora grega, a l'estrat 2022, associada amb diversos materials del s. VI-V aC (ceràmica indígena, copes jònies, grisa monòcroma, etc.). Es tracta d'un peu fet amb una argila de color gris fosc, relativament ben depurada i dura. Les característiques de la pasta i la mateixa forma del peu ens fan pensar que es tracta d'una àmfora de Lesbos de la fi del s. VI o inici del s. V aC (Fig. 12, 4).

CERÀMICA CORÍNTIA

Diversos bocins apareguts en els diferents nivells de l'assentament indígena semblen correspondre a vasos de tipus corinti. No obstant, es tracta de petits esquadissos sense forma que es classifiquen amb molta dificultat i, per tant, és arriscat atribuir-los a aquella zona

de producció. Únicament un exemplar no ofereix cap mena de dubte (Fig. 12, 10).

La seva argila és de color groguenc clar, molt fina, dura i ben depurada i no s'aprecien, a primer cop d'ull, cap mena d'impureses. La superfície externa del vas està decorada amb un motiu geomètric fet a pinzell i amb una pintura espessa i de color marró molt fosc, quasi negre. Pel que fa a la forma, es tracta d'un *arybalos* esfèric, possiblement del tipus B i d'estil Corinti mitjà, que hauríem de situar cap a mitjan s. VI aC.

CERÀMICA GREGA ORIENTAL (CERÀMICA JÒNIA)

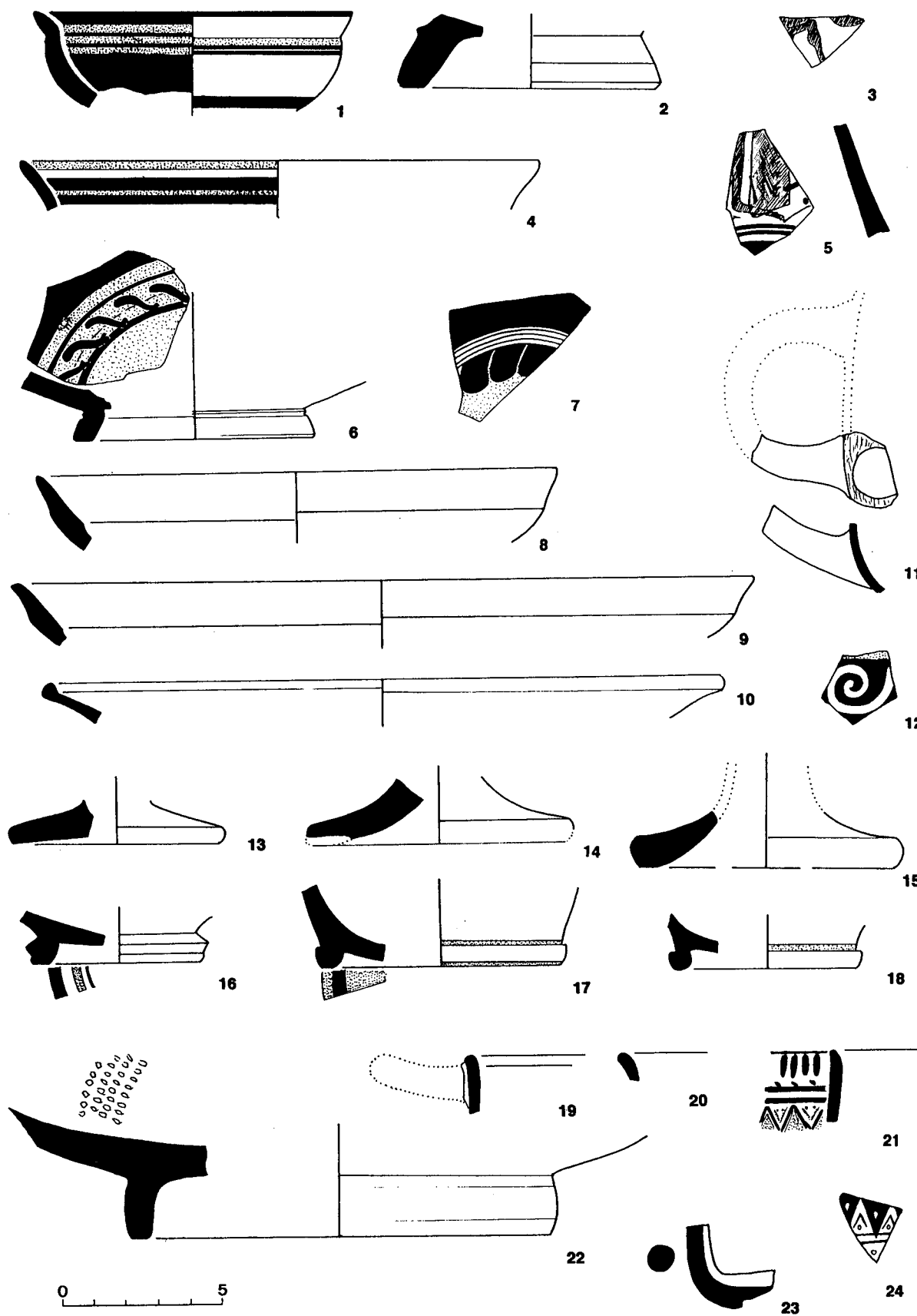
És un material francament minoritari, com és lògic, però d'una gran importància de cara a documentar els primers contactes amb la Grècia de l'Est i la Mediterrània oriental. Majoritàriament, la ceràmica jònia es va fabricar a Samos, però també s'han documentat tallers a Rodes, Milet, etc.

És, doncs, tan escadussera, que només n'identifiquem clarament tres fragments amb forma (altres, sense forma, tenen una atribució més difícil o dubtosa). Dos d'ells provenen del farciment de l'antiga fossa situada sota una de les cambres de les termes romanes (U.E. 2022), associades amb diversos productes locals i de la zona occidental del mar Mediterrani (Fig. 13, 1 i 2). L'altre es va trobar a l'estrat 3044, a la banda oposada del jaciment (Fig. 13, 4).

El primer dels nostres exemplars, i el més ben conservat, correspon a la meitat superior d'una copa del tipus B1, de mides petites, decorada amb diverses faixes de pintura negra i vermella, amb franges reservades que mostren el color natural de l'argila, taronja clar. La decoració s'observa tant a l'interior com a l'exterior del vas. S'hauria de datar entre el segon quart i mitjan s. VI aC per la seva presència a la fase III de Sant Martí d'Empúries, com a paral·lels geogràficament més pròxims (Aquilué *et alii* e.p.). Un exemplar gairebé idèntic al nostre, de Sant Vicenç de Castellet, s'ha datat del tercer quart del s. VI aC (Cura 1977, 341-342). Més pròxims, els exemplars de la fase IB de l'Illa d'en Reixach, s'han situat entorn el segon quart del s. VI aC, entre el 575 i el 550/540 (Martín/Sanmartí 1977, 441-445).

El segon exemplar que identifiquem correspon a un peu de parets amples i aspecte massís, d'un atuell difícil de classificar. Sembla que es tracta, en principi, d'un bol o una copa, però és arriscat assignar-lo a una forma concreta (Fig. 13, 2).

El tercer, per acabar, probablement pertany a la vora d'un *kylix* del tipus A2, lleugerament inclinada cap enfora (Fig. 13, 4). Una vegada més, observem les franges pintades de color vermell i negre a la banda interna. A Sant Martí d'Empúries el trobem en contextos i estrats de la subfase IIb, que es data entre el darrer quart del s. VII i el primer quart del s. VI aC (Aquilué *et alii* e.p.).

Figura 13. Importacions de la Mediterrània oriental. Els fragments 1, 2 i 4 són de ceràmica jònica, i la resta de ceràmica àtica de diferents períodes, des de la primera meitat-mitjan s. V aC fins la fi del s. IV aC.

CERÀMICA ÀTICA

Tot i que aquest tipus de material s'allunya cronològicament del període que inicialment pretenem estudiar a Mas Gusó, i s'hauria d'associar millor amb les ceràmiques ibèriques pintades i les importacions fenicio-púniques i massaliotes que documentem en el decurs dels segles V i IV aC, incloem un estudi superficial i preliminar de la ceràmica àtica per ser el principal fòssil director en els assentaments indígenes del territori i per la seva procedència comuna de l'altra banda de la Mediterrània. Més que res, per donar-lo a conèixer, atès que l'estudi definitiu dels diferents fragments localitzats fins ara es farà amb més detall en un moment millor, quan es dugui a terme l'anàlisi global de les diverses seqüències estratigràfiques de l'hàbitat indígena.

Tractant-se d'una categoria ceràmica més recent, en tenim una amplíssima representació a Mas Gusó; però quasi sempre es tracta de petits esquerdisos que no deixen endevinar la forma dels vasos, ni la decoració, o el taller, etc. Els més significatius els recollim a la Fig. 13 i 14. Entre uns i altres abasten un període cronològic que va des de l'inici del s. V aC fins la segona meitat del s. IV aC o potser un pèl més enllà. Majoritàriament es tracta d'àtica de figures roges i de vernís negre, però també apareixen esquerdisos de figures negres. El més antic, petit i sense massa entitat és un bocí de ceràmica àtica de figures negres trobat a l'estrat 2006, barrejat amb materials d'època romana (Fig. 13, 3). És impossible identificar la forma del vas, però la decoració correspon a la cama flexionada d'un personatge, potser un atleta corrent. *Grosso modo*, s'hauria de situar dins el primer quart del s. V aC.

Un altre fragment sense forma, d'atribució dubtosa, correspon a la banda baixa de la paret d'un vas tancat (Fig. 13, 5). Potser s'hi endevina la part inferior d'un personatge, però la mala conservació del fragment i la difícil interpretació del motiu no permeten fer gaires conjectures sobre aquesta qüestió. També s'hauria de datar, probablement, dins la primera meitat del s. V aC.

El tercer, finalment, sembla correspondre a la base d'un *kylix*, una copa de peu baix amb el fons intern en part reservat (del color de l'argila nua), delimitat per la zona envernissada de color negre i decorat amb motius en forma de dofins molt esquematitzats (Fig. 13, 6). És un exemplar rar.

Les copes, amb diverses variants, són les formes més nombroses en aquest jaciment. Identifiquem, com a mínim, dos exemplars de copa tipus Càstulo (Fig. 13, 8 i 9), i diversos peus i nanses de *kylix* de peu alt (alguna base també podria ser de *kantharos*, però no és segur), que presenten diverses variants de forma (Fig. 13, 11, 13, 14 i 15). La copa de tipus Càstulo, que hem trobat als estrats 3011, 3037B i 3044, és un dels principals fòssils directors en jaciments ibèrics de la Península entre la segona meitat del s. V i el primer quart del

s. IV aC, i més concretament en els nivells de transició entre les dues centúries. Les especials característiques de la forma i acabats dels vasos, la inflexió del llavi i el bisell, la decoració externa de la base, permeten fer aproximacions cronològiques prou acurades i seguir l'evolució de la forma, com va posar de manifest el Dr. Gracia fa pocs anys (Gracia 1994, 177-200). No obstant, la seva aparició a Mas Gusó en estrats formats amb una barreja de materials d'entre els segles VI i III aC poc ajuda a datar aquests nivells.

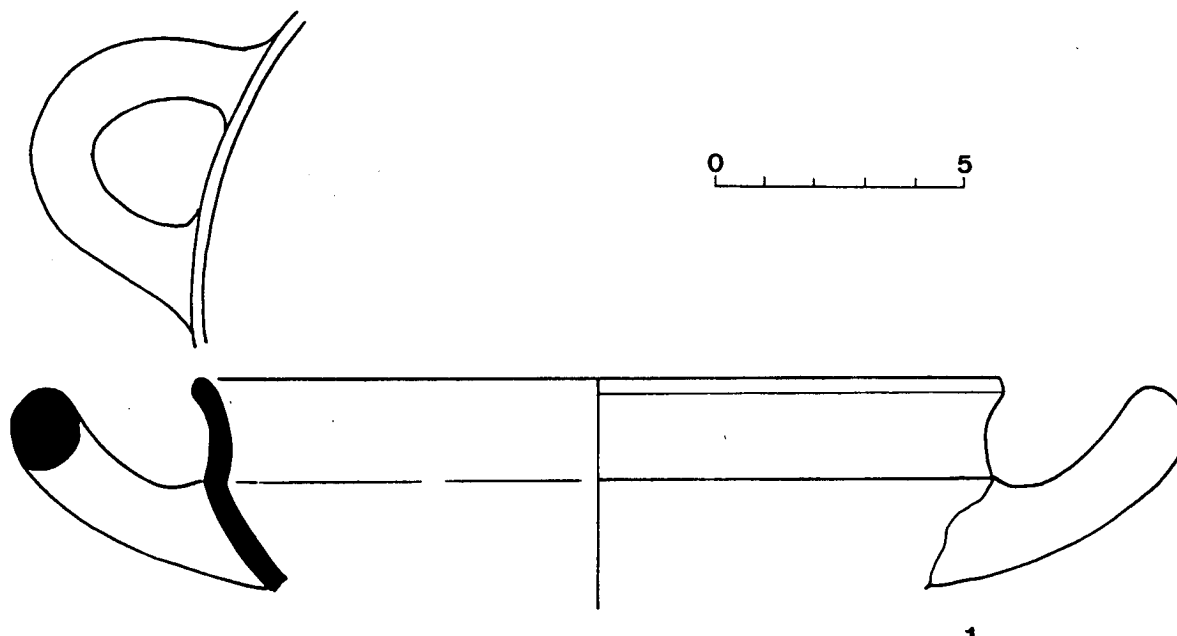
Malauradament, a part de les variants de la forma dels tres peus que presentem, cap dels *kylix* té uns trets característics que el facin especialment diferent. El primer d'ells sembla correspondre -i cal dir-ho amb totes les precaucions, a causa del petit fragment conservat-, a una copa de vernís negre del tipus *acrocup*, amb la part inferior del peu molt plana, que tindria una cronologia genèrica de la primera meitat del s. V aC. Recorda el tipus 440 d'Sparkes i Talcott, datat entre el 480-460 aC (Sparkes/Talcott 1970, 266).

El segon peu de *kylix* (Fig. 13, 14), de l'estrat 3045, és més elevat i sol ser més corrent en les copes del tipus *vicup* de mitjan s. V aC; mentre que el tercer, (Fig. 13, 15; estrat 3024), amb la superfície de repòs més gruixuda que la resta de la paret, recorda el d'un *kylix* de vernís negre d'Ullastret, del darrer terç del s. V (Picazo 1977, 89, fig. 3, 4), encara que el considerem més pròxim al tipus *Vicup* 442 de l'Àgora d'Atenes, amb una cronologia d'entorn el 475 aC (Sparkes/Talcott 1970, 266). Com a màxim, caldria situar la seva cronologia cap a mitjan segle V aC o una mica abans (Sanmartí 1994, 48-49).

Ja per acabar, hem de citar una base de *kylix* de peu baix, de l'estrat 3011, mal conservat (Fig. 13, 16). El fons extern, en part reservat, està decorat amb cercles concèntrics de color negre.

D'una qualitat remarcable, i ben conservat, la primavera del 1999 va aparèixer un fragment de copa a l'estrat 2024, barrejat amb altres produccions indígenes i colonials força més antigues, però també associada a ceràmica ibèrica pintada pròpia del s. V aC (Fig. 14, 1). Es tracta d'una copa *skyphos* de ceràmica àtica de vernís negre que associem als tipus més comuns del període de transició d'entre els segles VI-V aC, però que solen ser més comuns cap a la meitat o tercer quart del s. IV aC (Sparkes/Talcott 1970, tipus C, núm. 572, 578, 617, etc.). En aquest cas, a part de les característiques comunes de l'argila, el vernís que la recobreix tant per dins com per fora és de color generalment negre, aplicat a pinzell, amb clapes més clares i d'una tonalitat marró-castany fosc. La part situada entre els dos inicis de la nansa és reservada, igual que la part interior d'aquesta mateixa nansa.

La forma més nombrosa, i també la més tardana, és la de l'*skyphos* de figures roges, potser també de vernís negre i diversos fragments del tipus Saint Valentin (Fig.

Figura 14. Copa de ceràmica àtica de vernís negre de l'estrat 2024.

13, 12, 17-21 i 24), apareguts sobretot a les U.E. 3033 i 3044, i altres esquerdissos trobats en diversos estrats d'època romana com a material residual. Els dos primers exemplars -dues bases- tenen el peu reservat i només decorat amb els típics cercles de color negre. Solen tenir, a més, una franja reservada al damunt de l'anella del peu. La resta de fragments, que corresponen a la base o a bocins sense forma, presenten diverses variants de motius decoratius fets amb pintura blanca i, a vegades, sobre fons vermell. És la decoració típica que trobem a la ceràmica àtica de Saint Valentin entre el darrer quart del s. V i el primer quart del s. IV aC.

Citarem, finalment, el més recent de tots els fragments localitzats. Es tracta, en aquest cas, d'una base d'àtica de vernís negre amb una franja decorada a rodeta a l'interior (Fig. 13, 22), trobada a l'estrat 3044. Per la forma, decoració i tipus de peu l'hauríem de situar cap a mitjan s. IV aC (Picazo 1977, 112) o, més probablement, dins el tercer quart de la centúria, entre el 350/325 aC (Sparkes/Talcott 1970, núm. 832-835, 295-296).

CONSIDERACIONS FINALS I CLOENDA (Fig. 15)

Les excavacions d'urgència que es van dur a terme els anys 1995, 1996 i 1999 al Mas Gusó, així com la primera campanya de sondejos del 1987, van ser una oportunitat única per conèixer de manera aprofundida l'evolució d'un jaciment que inicialment s'endevinava més senzill del que realment ha estat. Poques vegades -quasi mai- hom ha tingut l'oportunitat de resseguir l'e-

volució del poblament antic en aquest territori des d'almenys el segle VII aC fins el segle tercer de la nostra era. De manera ininterrompuda, i gràcies a la investigació en un petit jaciment que no deu tenir més de 2.500 m² de superfície, veiem els diferents canvis esdevinguts en el rera país emporità en períodes sensibles i especialment interessants com són els que corresponen a les transicions entre diferents cultures i pobladors.

Tants punts foscos presenta la transició Bronze-Ferro, primers contactes colonials i l'aparició de la cultura ibèrica a l'Empordà, com la transició entre el món ibèric i el romà. Sens dubte, coneixem molts jaciments que s'inscriuen en aquests períodes, però han proporcionat, generalment, informacions parcials i esbiaixades. Mas Gusó no és un complement que tapi els forats que han quedat oberts a partir de les investigacions en altres indrets, però ajuda, sens dubte, a ampliar el panorama que fins ara vèiem. Aporta, sens dubte, informacions inèdites que a poc a poc permeten ampliar els nostres coneixements sobre unes èpoques especialment interessants.

La primera ocupació estable i ben documentada (deixant de banda els materials prehistòrics que no tenen continuïtat), s'ha de situar, com a mínim, a les darreries del s. VII aC. Possiblement podríem fer-la recular encara una centúria, a partir dels esquerdissos de ceràmiques decorades amb incisions de doble ratlla paral·lela i motius geomètrics. És difícil pronunciar-se sobre unes datacions segures per a un període en el qual, com és lògic, encara no hi ha importacions orientals ni fenícies. Però la mateixa absència de les ceràmiques de la Grècia de l'est és prou indicativa de la cronologia

Toquem períodes diferents que sovint s'interfereixen entre ells. Com sol ser habitual, les construccions més recents modifiquen, o senzillament destrueixen, les més antigues, i la barreja de materials d'èpoques diverses és quasi sempre una constant a Mas Gusó. Seria més fàcil, potser menys clarificador (però en tot cas més còmode), exposar seqüències estratigràfiques una darrera l'altra i comentar amb més o menys profunditat els diferents tipus de material -bàsicament ceràmic- que anem trobant en cadascuna d'elles. És una opció tan vàlida com qualsevol altra, però que no ens atreu. Per tant, perquè la comunitat científica i els especialistes puguin fer ús de manera ràpida d'alguns aspectes i resultats de l'excavació, hem considerat preferible donar a conèixer amb més detall el material, encara que només es tracti d'una part d'ell tan limitada com és el que publiquem ara. Intencionadament s'ha escollit el més antic (a part d'aquell del Neolític final, que s'estudia a part), encara que suposi un risc d'error més alt pel fet que es tracta precisament del període més complex i, malgrat tot, mal conegut.

No podem considerar, de cap manera, acabat l'estudi del material d'aquest període. La recent campanya del mes d'abril de 1999 ha permès posar al descobert les estructures d'un hàbitat ibèric que encara està en procés d'estudi. El volum notable de ceràmica recuperada, tant en els nivells de fundació, obliteració, sitges, fosses, etc., conté una altra vegada fragments de produccions antigues que hauriem volgut incloure en aquest article. Malauradament, només ha estat possible prendre en consideració les importacions orientals i les produccions colonials originàries de la Mediterrània occidental o de casa nostra. Es tracta de pocs exemplars que s'han pogut estudiar i s'hi han inclòs sense dificultat. Les ceràmiques indígenes fetes a mà, especialment dels segles VI al IV aC, es troben encara en procés de classificació i restauració i s'hauran de donar a conèixer en una altra ocasió. Qui sap si en un estudi monogràfic del jaciment que un dia o altra caldrà fer. En qualsevol cas, el repertori que n'oferim ara és prou significatiu i il·lustra perfectament el període més antic de Mas Gusó-Puig Moragues.

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO, M. 1953, *Las necrópolis de Ampurias, I. Introducción y necrópolis griegas* Monografías Ampuritanas, Barcelona.

ALMAGRO, M. 1955, *Las necrópolis de Ampurias, II. Necrópolis romanas y necrópolis indígenas*, Monografías Ampuritanas, Barcelona.

AQUILUÉ, X., BURÉS L., CASTANYER P., ESTEBA Q., PONS E., SANTOS M., TREMOLEDA J. 1999, Els assentaments indígenes i l'ocupació grega arcaica de Sant Martí d'Empúries (L'Escala, Alt Empordà). Resultats del projecte d'investigacions arqueològiques de 1994 i 1995. in Buxó, R., Pons, E. (dir.), *XXII Col·loqui internacional per a l'estudi de l'Edat del Ferro. Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'Edat del Ferro de l'Europa occidental: de la producció al consum*, sèrie monogràfica 18, Girona.

ARCELIN, Ch. 1978, Recherches sur la céramique grise monochrome de Provence, *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*, Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 569, Paris, 243-247.

ARCELIN-PRADELLE, Ch. 1984, *La céramique grise monochrome en Provence*, Sup. 10 Revue Archéologique de Narbonnaise, Paris.

ARCELIN-PRADELLE, C., DEDET, B., PY, M. 1982, La céramique grise monochrome en Languedoc oriental, *Revue Archéologique de Narbonnaise* XV, Paris, 19-67.

BOARDMAN, J. 1974, *Athenian black figure vases*.

BOARDMAN, J. 1975, *Athenian red figure vases. The archaic period*.

CASAS, J. 1985, Descubierta de dues sitges ibèriques a Saus (Alt Empordà), *Cypselà* V, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, 89-105.

CASAS, J. 1996, Mas Gusó o Puig Moragues (Bellcaire d'Empordà). Campanyes de 1995 i 1996, *Terceres jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 166-177.

CURA, M. 1977, Aportaciones al conocimiento del proceso de iberización en el interior de Cataluña. *Simposi Internacional. Els orígens del món ibèric*, Ampurias 38-40, Barcelona, 331-343.

DICOCER 1993, *Dictionnaire des céramiques antiques VIIème s. av. n.è. - VIIIème s. de n.è.*, en *Méditerranée nord-occidentale*, in Py, M. (dir.), Lattara 6, Lattes.

GIRY, J., JULLY, J., SOLIER, Y. 1967, Les gobelets gris carénés faits au tour à l'Age du Fer languedocien, *Rivista di Studi Liguri* 33, Bordighera, 217-244.

GRACIA, F. 1994, Las copas de Cástulo en la Península Ibérica. Problemática y ensayo de clasificación, *Huelva Arqueológica XIII. Iberos y griegos: Lecturas desde la diversidad* Vol. I, Huelva, 175-299.

LÓPEZ, J., LLORENS, J.M., MARTÍN, M.A., MATARÓ, M., PONS, E., TOLEDO, A. 1986-89, Illa d'en Reixach-Ullastret: Campanyes d'excavació 1987 i 1988, *Empúries* 48-50, Barcelona, 63.

MARTÍN, M.A., SANMARTÍ, E. 1977, Aportación de las excavaciones de la Illa d'en Reixach al conocimiento del fenómeno de la iberización en el norte de Cataluña, *Simposi Internacional. Els orígens del món ibèric*, Ampurias 38-40, Barcelona, 431-447.

NEUMAIER, J. 1995, Los campos de urnas del sudoeste europeo desde el punto de vista centroeuropeo,

- Revista d'Arqueologia de Ponent* 5, Lleida, 53-80.
- NICKELS, A. 1978, Contribution a l'étude de la céramique grise archaïque en Languedoc-Roussillon, *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*, Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 569, Paris, 248-267.
- PALOL, P. 1958, *La necrópolis hallstática de Agullana (Gerona)*. Biblioteca Prehistòrica Hispana vol I. Madrid.
- PY, M. 1974, Problèmes de la céramique grecque d'occident en Languedoc Oriental, *Simposio Internacional de Colonizaciones, Barcelona-Ampurias 1971*, 159-182.
- PICAZO, M. 1977, *La cerámica ática de Ullastret*, U.B. Instituto de Arqueología y Prehistoria, Barcelona.
- PONS, E. 1982, La població mailhaciana establerta a l'Empordà. Noves aportacions, *Estat actual de la recerca arqueològica a l'istme pirinenc. 4t Col.loqui internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Barcelona, 181-194.
- PONS, E. 1984, *L'Empordà, de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*, S.T.I.A., Sèrie Monogràfica 4, Girona.
- PONS, E. 1996-97, L'última etapa de l'edat del Bronze a l'Empordà (850-700 aC): Una relació del grup empordanès amb la població mailhaciana. Estat de la qüestió, *Annals de l'I.E.G. Hispània i Roma. D'August a Carlemany*, Girona, 235-258.
- PRADELL, T., MARTÍN, M.A., GARCÍA-VALLES, M., VENDRELL, M. 1995, Attribution of "Painted Iberian" and "Monochrome grey Greek" ceramics of the 6th. Century B.C. to a local production of Ullastret (Catalonia), *Estudis sobre ceràmica antiga. Actes del simposi sobre ceràmica antiga*, Barcelona, 23-27.
- ROUILLARD, P. 1978, Les céramiques peintes de la Grèce de l'Est et leurs imitations dans la péninsule ibérique, *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*, Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique 569, Paris, 274-286.
- SANMARTÍ, J. 1994, Algunas observaciones sobre la distribución de cerámicas áticas en la costa central de Cataluña durante el siglo V aC, *Huelva Arqueológica XIII. Iberos y griegos: Lecturas desde la diversidad* Vol. II, Huelva, 33-58.
- SPARKES, B.A., TALCOTT, L. 1970, Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th. Centuries B.C., *The Athenian Agora. Results of the excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens XII*, Princeton.